

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Η σχολική εκδρομή ως πολιτιστική εμπειρία: παράθεση
σχεδίου ερμηνείας στο Μουσείο Ηρακλείου

Σάρρα Σπασία Σακαρέλη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Δρ. Ελευθερία Κοσμίδου

Μάιος 2023

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η σχολική εκδρομή ως πολιτιστική εμπειρία: παράθεση
σχεδίου ερμηνείας στο Μουσείο Ηρακλείου**

Σάρρα Σπασία Σακαρέλη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Δρ. Ελευθερία Κοσμίδου

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη» από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2023

Περίληψη

Η διοργάνωση και η υλοποίηση μιας σχολικής εκδρομής σε ένα μουσείο αποτελεί μια πραγματικότητα για κάθε σύγχρονη σχολική μονάδα. Τα οφέλη τα οποία προκύπτουν από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι πολλά για τους μαθητές συνιστώντας κυρίως για αυτούς μια πολιτιστική εμπειρία. Προκειμένου, όμως, να βιωθεί αυτή η εμπειρία στον μέγιστο βαθμό απαιτείται η κατάρτιση ενός σχεδίου ερμηνείας το οποίο αποτελεί τμήμα του εν γένει πολιτιστικού σχεδιασμού. Αυτήν την οδό ακολούθησε το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης, ούτως ώστε να προαγάγει τον πολιτιστικό του πλούτο. Το παρόν μουσείο υιοθέτησε τους τέσσερις άξονες του σχεδίου ερμηνείας, δηλαδή την προώθηση, τον προσανατολισμό, την εμπλοκή και την ενδυνάμωση, ενισχύοντας κάθε άξονα με ποικίλες δράσεις, οι οποίες μεγιστοποιούν την εμπειρία την οποία βιώνει ο κάθε επισκέπτης που επισκέπτεται το μουσείο. Για αυτούς τους λόγους το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης θεωρείται μουσείο πρότυπο στην κατεύθυνση της προαγωγής της πολιτιστικής εμπειρίας για κάθε επισκέπτη. Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή έχει έναν διττό στόχο: αφενός την ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο δύναται μια σχολική δραστηριότητα με εκπαιδευτικό περιεχόμενο, όπως είναι η σχολική εκδρομή σε ένα αρχαιολογικό μουσείο να αποτελέσει μια καθολική εμπειρία πολιτισμού για κάθε μαθητή, αφετέρου την παράθεση του σχεδίου ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης. Η μεθοδολογία εκπόνησης της μεταπτυχιακής διατριβής άπτεται της ποιοτικής έρευνας.

Λέξεις κλειδιά: *μουσείο Ηρακλείου Κρήτης, πολιτιστική εμπειρία, σχολική εκδρομή.*

Summary

The organization and implementation of a school trip to a museum is a reality for every modern school unit. The benefits that arise from this activity are many for the students, mainly constituting a cultural experience for them. However, in order the students to live this experience to the maximum extent, it is necessary to draw up an interpretation plan which is part of the general cultural planning. The archaeological museum of Heraklion, Crete, followed this path in order to promote its cultural wealth. This museum has adopted the four parts of the interpretation plan namely promotion, orientation, involvement and empowerment, reinforcing each part with various actions that maximize the cultural experience of each visitor who visits the museum. For these reasons, the archaeological museum of Heraklion, Crete is considered a model museum in the direction of promoting the cultural experience for every visitor. This master's thesis has a twofold goal: on one hand, the presentation of the way in which a school activity with educational content, such as a school trip to an archaeological museum, can be a universal cultural experience for every student, on the one hand, the presentation of the interpretation plan of the archaeological museum of Heraklion, Crete. The methodology which was used in this master's thesis is related to the qualitative research.

Keywords: *museum of Heraklion Crete, cultural experience, school trip.*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα ιδιαίτερα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την αμέριστη βοήθειά τους σε όλη την πορεία των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1	6
Το σχολείο και οι σχολικές εκδρομές.....	6
1.1 Ο ρόλος του σχολείου σήμερα.....	6
1.3 Τα είδη των σχολικών εκδρομών.....	10
1.4 Η εκδρομική αγωγή.....	11
1.5 Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής στην Ελλάδα.....	13
Κεφάλαιο 2	16
Η πολιτιστική εμπειρία σε ένα μουσείο.....	16
2.1 Ο ορισμός του μουσείου.....	16
2.2 Η σχολική εκδρομή σε ένα μουσείο ως πολιτιστική εμπειρία.....	18
Κεφάλαιο 3	21
Η πολιτιστική ερμηνεία σε ένα μουσείο.....	21
3.1 Η ερμηνεία ενός πολιτιστικού χώρου.....	21
3.2 Το σχέδιο ερμηνείας ενός πολιτιστικού χώρου.....	23
3.3 Το σχέδιο ερμηνείας στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης.....	32
Επίλογος	43
Βιβλιογραφία	48

Εισαγωγή

Μια σχολική δραστηριότητα η οποία αποτελεί μέρος της αγωγής των μαθητών και συνάμα οι τελευταίοι την απολαμβάνουν ιδιαίτερα είναι η εκδρομή, η οποία διοργανώνεται από τη διεύθυνση του σχολείου. Το περιεχόμενο μιας σχολικής εκδρομής δύναται να έχει ποικίλες μορφές, όπως την επίσκεψη των μαθητών σε ένα μουσείο ή σε έναν αρχαιολογικό χώρο, την παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης ή μιας έκθεσης ζωγραφικής, την επίσκεψη σε ένα μέρος με πλούσιο φυσικό πλούτο και άλλα πολλά (Walker, 2016: 7-8).

Η εκδρομή σε ένα μουσείο είναι για τους μαθητές μια παιδευτική διαδικασία με δυναμικά χαρακτηριστικά αποτελώντας μια κατεξοχήν εμπειρία πολιτισμού (Βουδούρη 2003: 130). Προκειμένου, όμως, να βιωθεί στο μέγιστο αυτή η εμπειρία, απαιτείται η κατάρτιση ενός σχεδίου πολιτιστικής ερμηνείας εκ μέρους της διοίκησης του μουσείου (Grimwade & Carter 2000: 45). Η πολιτιστική ερμηνεία αναδεικνύει στον μέγιστο βαθμό το πολιτιστικό αγαθό. Οι μαθητές οι οποίοι επισκέπτονται ένα μουσείο που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ένα σχέδιο πολιτιστικής ερμηνείας άμεσα αντιλαμβάνονται τα πολιτιστικά μηνύματα, καλύπτουν τα γνωστικά κενά τους, προβληματίζονται, πλημμυρίζουν σε συναισθήματα, συνειδητοποιώντας την αξία του πολιτισμού, διεπόμενοι από διάθεση αυτοβελτίωσης, ούτως ώστε με την ολοκλήρωση της επίσκεψης να αισθάνονται εκ των έσω ανακαινισμένοι (Turnpenny 2004: 295-307). Η αρτιότητα του σχεδίου ερμηνείας βοηθά τους μαθητές να επικοινωνήσουν με τον πολιτισμό και να συνδέσουν τη γνώση των βιβλίων με την εν τοις πράγμασι βιωματική μάθηση.

Ένα μουσείο το οποίο έχει διαπρέψει στον τομέα αυτόν είναι το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης (<https://www.heraklionmuseum.gr>). Λαμβάνοντας υπόψη τη μακρά πορεία αυτού του μουσείου στον χώρο του πολιτισμού εύκολα κατανοείται από τον επισκέπτη το γεγονός πως η διοίκηση του ανωτέρω μουσείου έχει μεριμνήσει ούτως ώστε η επίσκεψη τόσο των μαθητών όσο και κάθε εν γένει επισκέπτη να αποτελεί όντως μια αξέχαστη εμπειρία πολιτισμού, η έναρξη της οποίας πραγματοποιείται ακόμη και προ της επίσκεψης, ενώ επεκτείνεται χρονικά και στη φάση μετά την επίσκεψη.

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής διατριβής εξετάζεται το θέμα της σχολικής εκδρομής σε ένα μουσείο ως πολιτιστικής εμπειρίας με έμφαση στην παράθεση του σχεδίου ερμηνείας στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης. Η παρούσα διπλωματική διατριβή έχει έναν διττό στόχο. Αρχικώς, στοχεύει να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο μια σχολική δραστηριότητα με εκπαιδευτικό περιεχόμενο, όπως είναι η σχολική εκδρομή σε ένα μουσείο δύναται να αποτελέσει μια καθολική εμπειρία πολιτισμού για κάθε μαθητή. Έτερος στόχος είναι να παρουσιάσει ένα άρτιο σχέδιο πολιτιστικής ερμηνείας ενός μουσείου, όπως είναι αυτό του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης (το οποίο έχει μακρά ιστορία) προκειμένου να διαφανεί το κατά πόσον επιτυγχάνονται οι σκοποί της πολιτιστικής ερμηνείας στο πλαίσιο του υπό εξέταση μουσείου.

Με βάση, λοιπόν, τη συγκεκριμένη στοχοθεσία, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα τα οποία απαντώνται στο πλαίσιο της διπλωματικής διατριβής είναι τα εξής δύο: α) Κατά πόσον μια σχολική εκδρομή σε ένα μουσείο δύναται να χαρακτηριστεί ως μια εμπειρία πολιτισμού για τους μαθητές; Με άλλα λόγια το ζητούμενο είναι να διευκρινιστεί τι λογίζεται πολιτιστική εμπειρία προκειμένου να αναδειχθεί ο τρόπος μέσω του οποίου μια σχολική εκδρομή θα αποτελέσει μια αληθινή εμπειρία πολιτισμού για τους μαθητές και δεν θα είναι απλώς μια δαπάνη πολύτιμων σχολικών ωρών. β) Ποιο σχέδιο ερμηνείας στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου είναι δυνατόν να αναδείξει τα εκθέματα και να συμβάλει στην απόλαυση μιας πολιτιστικής εμπειρίας των μαθητών ενός σχολείου στο πλαίσιο της εκδρομής; Κατ' ουσίαν το ζητούμενο του δευτέρου ερωτήματος είναι να

αναδειχθούν όλοι οι πυλώνες ενός σχεδίου ερμηνείας του πολιτισμού, όπως εν τούς πράγμασι εφαρμόζονται στο ανωτέρω μουσείο ή δύνανται να εφαρμοστούν για τη μεγιστοποίηση της πολιτιστικής εμπειρίας.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν η ποιοτική έρευνα. Σύμφωνα με τον Bryman, η ποιοτική έρευνα αποτελεί μια ερευνητική προσπάθεια η οποία διακρίνεται από την ποσοτική έρευνα ως προς το γεγονός πως αυτή εστιάζει στις λέξεις, στις ερμηνείες και στις επεξηγήσεις και όχι στην εξαγωγή ποσοστών όταν συλλέγονται και αναλύονται τα δεδομένα (Bryman 2017:409). Στην ίδια κατεύθυνση κινούμενος ο Βαμβούκας υποστηρίζει πως η ποιοτική έρευνα είναι η ερευνητική διαδικασία μέσω της οποίας ο ερευνητής εκμαιεύει ποιοτικά δεδομένα από το υποκείμενο της έρευνας (Βαμβούκας 2007: 89). Η προκειμένη ποιοτική έρευνα διακρίνεται στα ακόλουθα δύο στάδια: α) βιβλιογραφική έρευνα (ανασκόπηση) και β) μελέτη περίπτωσης (αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης). Πιο συγκεκριμένα, σε πρώτο στάδιο κατεβλήθη προσπάθεια να εντοπιστεί η σχετική βιβλιογραφία με βάση συγκεκριμένες λέξεις κλειδιά, όπως σχολείο, εκδρομή, πολιτιστική εμπειρία, πολιτιστική ερμηνεία. Οι τρόποι μέσω των οποίων αντλήθηκε η βιβλιογραφία ήταν οι εξής: α) μέσω του myopenathens.net και της ελεύθερης πρόσβασης σε πλήθος ηλεκτρονικών άρθρων με τους κωδικούς του ΑΠΚΥ β) μέσω της μηχανής αναζήτησης Google Scholar γ) μέσω του υλικού των μαθημάτων τα οποία παρακολούθησε η γράφουσα στα τρία προηγούμενα εξάμηνα του ΠΜΣ δ) μέσω των ανοικτών ακαδημαϊκών εκδόσεων του Καλλίπου ε) μέσω της αγοράς συγκεκριμένων εγχειριδίων. Η μελέτη αυτού του υλικού οδήγησε στην κατηγοριοποίηση του θέματος στις ακόλουθες τέσσερις ουσιώδεις ενότητες: i) το σχολείο και οι σχολικές εκδρομές ii) η πολιτιστική εμπειρία iii) η πολιτιστική ερμηνεία καθώς και iv) το σχέδιο ερμηνείας ως μέρος του πολιτιστικού σχεδιασμού. Τα βήματα τα οποία ακολουθήθηκαν για τη συγγραφή των ανωτέρω κεφαλαίων με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση περιλάμβαναν την καταγραφή των κυριότερων βιβλιογραφικών θέσεων και ακολούθως την κριτική αποτίμησή τους.

Στο δεύτερο στάδιο της ποιοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μελέτη περίπτωσης (case study) η οποία αφορούσε στο αρχαιολογικό μουσείο του

Ηρακλείου της Κρήτης. Το ζητούμενο εν προκειμένω ήταν η εις βάθος διερεύνηση του κατά πόσον ο συγκεκριμένος φορέας πολιτισμού λειτουργεί στην κατεύθυνση της ουσιαστικής πολιτιστικής ερμηνείας μέσα από την κατάρτιση ενός αναλυτικού και άρτιου σχεδίου ερμηνείας. Συνελέγησαν στοιχεία και παρατηρήσεις που κατηγοριοποιήθηκαν στους τέσσερις άξονες του σχεδίου της πολιτιστικής ερμηνείας, δηλαδή της προώθησης, του προσανατολισμού, της εμπλοκής και της ενδυνάμωσης (όπως αυτοί προέκυψαν μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση) και ακολούθησε η ανάλυση αυτών. Η συγκεκριμένη ανάλυση οδήγησε στην παρουσίαση του σχεδίου ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης το οποίο περιγράφει όχι μόνο την υφιστάμενη κατάσταση αλλά και αυτό που κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιηθεί ούτως ώστε πληρέστερα να επιτευχθούν οι σκοποί στους οποίους κατατείνει η πολιτιστική ερμηνεία.

Τέλος, σε επίπεδο δομής η μεταπτυχιακή διατριβή διαιρείται σε δύο βασικούς άξονες: Ο μεν πρώτος άπτεται της σχολικής εκδρομής σε ένα μουσείο ως μιας εμπειρίας με πολιτιστικό χαρακτήρα την οποία δύνανται οι μαθητές να απολαύσουν. Στο πλαίσιο αυτού του άξονα επεξηγούνται σε δύο κεφάλαια οι δύο βασικοί πόλοι του θέματος, δηλαδή αφενός η σχολική εκδρομή αφετέρου το μουσείο αυτό καθ' αυτό. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται τα κάτωθι θέματα: i) ο ρόλος του σχολείου και η φύση των σχολικών εκδρομών ii) το πλαίσιο της αγωγής το οποίο υπηρετεί η σχολική εκδρομή iii) τα είδη των σχολικών εκδρομών καθώς iv) και το νομοθετικό πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής. Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζεται το εννοιολογικό περιεχόμενο του μουσείου και επεξηγείται ο τρόπος μέσω του οποίου η επίσκεψη ενός σχολείου σε ένα μουσείο λειτουργεί ως μια πολιτιστική εμπειρία. Ο δε δεύτερος άξονας της μεταπτυχιακής διατριβής σχετίζεται με την κατάρτιση ενός σχεδίου πολιτιστικής ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου Κρήτης. Ο άξονας αυτός αναπτύσσεται στο τρίτο κεφάλαιο της μεταπτυχιακής διατριβής αφού πρώτα έχουν αποσαφηνιστεί στο παρόν κεφάλαιο τα εξής δύο θέματα: α) Ο ορισμός της πολιτιστικής ερμηνείας και β) Το εννοιολογικό περιεχόμενο του σχεδίου ερμηνείας ως τμήματος του εν γένει πολιτιστικού σχεδιασμού. Η κατανόηση αυτών των δύο θεματικών προλειαίνει το έδαφος για την παράθεση

του σχεδίου ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης. Η διπλωματική διατριβή ολοκληρώνεται με τον επίλογο στον οποίο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και η διατύπωση ορισμένων ερευνητικών ερωτημάτων τα οποία δύνανται να απαντηθούν μέσω μιας νέας έρευνας.

Κεφάλαιο 1

Το σχολείο και οι σχολικές εκδρομές

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται ο ρόλος του σχολείου, ενώ ακολούθως αναλύονται ποικίλες εκφάνσεις της σχολικής εκδρομής.

1.1 Ο ρόλος του σχολείου σήμερα

Ένα από τα θέματα το οποίο τίθεται επί τάπητος μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας είναι δίχως αμφιβολία ο ρόλος του σύγχρονου σχολείου στις ημέρες μας. Σύμφωνα με τον Ματσαγγούρα, χρειάζεται να αναδειχθεί ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του σχολείου, ο οποίος δεν έχει ως αποκλειστική στόχευση τη μεταλαμπάδευση των γνώσεων από τους διδάσκοντες στους μαθητές αλλά συγχρόνως κατατείνει στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων των μαθητών, στη διαμόρφωση των ηθικών τους αξιών (Ματσαγγούρας 2002: 418) καθώς και στην καθολική ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Επιπρόσθετα, ο Κογκούλης γράφει ότι το σχολείο παιδαγωγεί, αποτελώντας το μέρος εκείνο εντός του οποίου οι μαθητές λαμβάνουν την παρεχόμενη αγωγή. Μέσω της αγωγής οι μαθητές σταδιακά προοδεύουν πνευματικά, ηθικά, κοινωνικά και γνωστικά (Κογκούλης 2005: 332-333). Κατά τον Lickona, μέσω του σχολείου, οι μαθητές αποκτούν κριτικό πνεύμα, ενσυναίσθηση, συνειδητοποίηση των όσων λαμβάνουν χώρα σε τοπικό, εθνικό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, επιθυμία για δράση καθώς και συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι (Lickona, 1991: 20). Δε χωρεί αμφιβολία πως βιβλιογραφικά

υποστηρίζεται ότι το σχολείο δεν είναι δυνατόν να έχει αποκλειστικώς έναν μονομερή ρόλο και προσανατολισμό. Η εν λόγω προσέγγιση είναι ορθή, αφού ο πολυδιάστατος χαρακτήρας ενός σύγχρονου σχολείου συμβάλλει αποφασιστικά στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών.

Προκειμένου, όμως, να επιτευχθούν όλα τα ανωτέρω απαιτείται ένας κατάλληλος τρόπος διδασκαλίας. Η διδασκαλία είναι μια μεθοδική και συνάμα συστηματική διαδικασία, η οποία στοχεύει σε συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα και αποτελεί σύνθεση επιστήμης, τέχνης αλλά και τεχνικής (Φράγκου 1968: 16-17). Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Κογκούλη, ο δασκαλοκεντρικός τρόπος διδασκαλίας θεωρείται ένας παρωχημένος τρόπος διδασκαλίας, αφού οι μαθητές έχουν έναν καθαρά παθητικό ρόλο μέσα στην σχολική τάξη, ενώ ο ίδιος ο δάσκαλος αντιμετωπίζεται ως αυθεντία από τους μαθητές (Κογκούλης 2005: 154-155). Οι τελευταίοι είναι υποχρεωμένοι να προσαρμοστούν στον ρυθμό αλλά και στη μεθοδολογία της διδασκαλίας που θα επιλέξει ο δάσκαλος. Μάλιστα η «παπαγαλία» του συνόλου της εξεταστέας ύλης από τους μαθητές αποτελεί για τον Κογκούλη ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της μεθοδολογίας. Από την άλλη πλευρά, στο μαθητοκεντρικό μοντέλο της διδασκαλίας κατά τους Fredricks & Mccolskey, ο δάσκαλος δε λειτουργεί καθοδηγητικά, επιτρέπει στους μαθητές ελεύθερα να εκφραστούν και κατ' αυτόν τον τρόπο εκείνοι λαμβάνοντας το ερέθισμα αποκτούν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση (Fredricks & Mccolskey 2012:763-782). Συνεπώς, εν προκειμένω, υπάρχει ένας αναβαθμισμένος και πρωτεύων ρόλος του μαθητή (συγκριτικά με τη δασκαλοκεντρική διδασκαλία) έναντι του δασκάλου και του γνωστικού αντικείμενου αυτού καθ' αυτού.

Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία των δύο τρόπων διδασκαλίας (όπως αυτά παρουσιάστηκαν ανωτέρω), μπορούμε να θεωρήσουμε ότι έχει περισσότερα ερείσματα η θέση πως ο ενδεδειγμένος τρόπος διδασκαλίας δεν είναι ο αμιγώς δασκαλοκεντρικός ή ο μαθητοκεντρικός. Ιδανικά, αυτός είναι δέον να εδράζεται στην ισόρροπη συμμετοχή του δασκάλου και των μαθητών και είναι ο ομαδοκεντρικός. Σε αυτόν τον τρόπο όλοι οι εμπλεκόμενοι στην εκπαιδευτική διαδικασία συνεργάζονται αρμονικά (Κογκούλης 2005: 154-155. Ματσαγγούρας 2007: 580 επ). Ο δάσκαλος μεταλαμπαδεύει τις γνώσεις

αλλά και την καθοδήγησή του στους μαθητές, ενώ εκείνοι αποκτούν τις αναγκαίες γνώσεις με έναν δημιουργικό τρόπο και παράλληλα ανακαλύπτουν νέα ταλέντα, κλίσεις και ενδιαφέροντα, αποκτούν κριτική σκέψη, κοινωνικοποιούνται και αναπτύσσουν μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα μέσα από τις αξίες τις οποίες διδάσκονται. Τα μέσα για την επίτευξη των ανωτέρω είναι οι διερευνητικές ερωτήσεις, τα projects, οι εργασίες αλλά και οι σχολικές εκδρομές (Young 2021: 7-20) η στόχευση των οποίων θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα.

1.2 Η στόχευση μιας σχολικής εκδρομής

Μια σχολική δραστηριότητα η οποία είναι ξεκάθαρα αποτυπωμένη στο μυαλό όλων των μαθητών αλλά και των ενηλίκων οι οποίοι υπήρξαν μαθητές είναι δίχως αμφιβολία η σχολική εκδρομή. Οι μικροί μαθητές αντιμετωπίζουν συνηθέστερα τη σχολική εκδρομή ως ένα διάλειμμα από τη σχολική ρουτίνα και καθημερινότητα. Πρόκειται για εκείνους για μια ανάπαυλα από τις υποχρεώσεις τους σε καθημερινό επίπεδο. Σκεπτόμενοι οι μαθητές πως την επόμενη ημέρα δε θα έχουν το κλασικό μάθημα αλλά το πρόγραμμα θα περιλαμβάνει μια εκδρομή, αυτομάτως εμφορούνται από συναισθήματα χαράς και ικανοποίησης. Σαφώς, λοιπόν, για τους περισσότερους μαθητές η σχολική εκδρομή είναι συνδεδεμένη με το στοιχείο της ξεκούρασης, της χαλάρωσης και της αποφυγής μελέτης.

Ωστόσο, οι περισσότερες σχολικές εκδρομές δεν στερούνται ενός προσανατολισμού. Ειδικότερα, οι σχολικές εκδρομές έχουν ή θα πρέπει να έχουν έναν εκπαιδευτικό-παιδαγωγικό χαρακτήρα (Tal & Morag 2009: 246) και να υλοποιούνται προκειμένου να ενισχυθεί και να κατακτηθεί γνωστικά ένα στοιχείο το οποίο διδάχθηκε εντός της σχολικής αίθουσας (Behrendt & Franklin, 2014: 236) μέσα από τα συγγράμματα (Krepeil & DuVall 1981: 8). Συνεπώς, μια σχολική εκδρομή θα πρέπει να λειτουργεί επικουρικά σε σχέση με το διδάσκειν εντός της σχολικής αίθουσας. Για παράδειγμα, οι δάσκαλοι μέσω της κατάλληλης προετοιμασίας (Νικονάνου & Μπούνια & Φιλιππουπολίτη & Χουρμουζιάδη & Γιαννούτσου 2015:102-106. Κουβέλη 2000: 222-223) «μεταφέρουν» τη σχολική

αίθουσα σε έναν αρχαιολογικό χώρο, σε έναν πολυχώρο πολιτισμού και οι μαθητές γίνονται κοινωνοί όλων των μηνυμάτων. Αναμφιβόλως, η ανωτέρω προσέγγιση του ζητήματος παρουσιάζει ένα σχολείο ανοιχτό προς την κοινωνία (στοιχείο το οποίο θεωρούμε πως είναι το ζητούμενο εν έτει 2023) το οποίο αγκαλιάζει κάθε δομή δυνάμενη να παράσχει ένα πνευματικό ερέθισμα προς τους μαθητές.

Συγχρόνως, όμως, επειδή η σχολική εκδρομή προϋποθέτει μια μετακίνηση (Green 1999: 11-12), μια μετάβαση από το περιβάλλον του σχολείου σε ένα νέο περιβάλλον (άρα συντρέχει μια απόσταση, αποστασιοποίηση από το καθημερινό πρόγραμμα), αυτό το γεγονός αποτελεί μια εκπληκτική ευκαιρία σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των μαθητών αλλά και κοινωνικοποίησής τους. Το εν λόγω επιχείρημα επαληθεύεται απόλυτα στην πράξη ενισχυόμενο και με τη διάδραση των μαθητών ενός σχολείου με μαθητές έτερων σχολείων οι οποίοι μπορεί να επισκέπτονται τον συγκεκριμένο τόπο την ίδια χρονική στιγμή. Όλοι μαζί οι μικροί και οι μεγαλύτεροι μαθητές βιώνουν την εμπειρία ενός σχολικού ταξιδιού και από κοινού εισπράττουν τις νέες προσλαμβάνουσες. Μπορεί τα παιδιά να είχαν την ευκαιρία και στο παρελθόν να ταξιδέψουν μαζί με τα μέλη της οικογένειάς τους σε αυτούς τους προορισμούς, όμως το ιδιαίτερο στοιχείο της σχολικής εκδρομής είναι το γεγονός πως αυτή υλοποιείται μαζί με όλους τους συμμαθητές, δηλαδή με πρόσωπα με τα οποία ο κάθε μαθητής μοιράζεται την καθημερινότητά του μέσα στη σχολική αίθουσα.

Πέρα από τους αστεϊσμούς και την εν γένει εύθυμη διάθεση, η σχολική εκδρομή επίσης βοηθά στην όξυνση της περιέργειας των μαθητών, οι οποίοι διέπονται από την επιθυμία να ρωτήσουν, να γνωρίσουν νέα μέρη και να προβληματιστούν (Walker, 2016: 8). Οι μαθητές βλέπουν νέες παραστάσεις, τους δημιουργούνται απορίες και συναισθήματα και θέλουν να τα εκφράσουν στους δασκάλους και στους άλλους συμμαθητές προκειμένου να ακούσουν και τη δική τους άποψη επ' αυτών. Περαιτέρω κατά τον Walker, η σχολική εκδρομή βοηθά τους μαθητές να έχουν θέαση εικόνων τις οποίες υπό κανονικές συνθήκες δε θα μπορούσαν να τις δουν μέσα στην σχολική αίθουσα, όπως για παράδειγμα μια επίσκεψη σε έναν βοτανικό κήπο στον οποίο βλέπουν από κοντά σπάνια είδη φυτών και δέντρων

τα οποία ίσως είχαν απλώς δει στο παρελθόν μέσα από φωτογραφίες ή μια επίσκεψη στο πλανητάριο εντός του οποίου οι μαθητές θα μπορούσαν να δουν τα αστέρια (η εικόνα των αστεριών απλώς θα περιγραφόταν με γλαφυρά λόγια μέσα από το σχολικό βιβλίο). Είναι σαφές πως με τον παραπάνω προτεινόμενο τρόπο η γνώση γίνεται βίωμα και εγχαράσσεται στις ψυχές των μαθητών με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Παράλληλα, μέσω μιας σχολικής εκδρομής οι μαθητές εμπνέονται δημιουργικά, αφού μπορούν να αγγίζουν ιστορικά κειμήλια ή να αφουγκράζονται τον παλμό της αρχαιότητας ή να περιδιαβαίνουν χώρους στους οποίους έλαβαν χώρα γεγονότα πριν από πολλούς αιώνες (Crane 2006: 102) και έτσι το βίωμα κατακτάται πληρέστερα (Νικονάνου, Ν. & Μπούνια, Α. & Φιλιππουπολίτη, Α., & Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαννούτσου, Ν. 2015, 40-45).

Συμπερασματικά, λαμβάνοντας τη γνώση εμπειρικά και πρακτικά με βάση το είδος της σχολικής εκδρομής το οποίο πραγματοποιήθηκε (η κατηγοριοποίηση των ειδών της σχολικής εκδρομής θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα), οι μαθητές επιστρέφουν την επόμενη (συνήθως) ημέρα στο σχολικό περιβάλλον με εμπλουτισμένες γνώσεις, όντες αναβαπτισμένοι πνευματικά, έχοντας διανύσει το μονοπάτι της ψυχαγωγίας (υπό την έννοια της αγωγής της ψυχής) και όχι απλώς της διασκέδασης (υπό την έννοια του διασκορπισμού και της σπατάλης του χρόνου).

1.3 Τα είδη των σχολικών εκδρομών

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως μια σχολική εκδρομή υλοποιείται έχοντας ποικίλους σκοπούς, μορφωτικούς, εκπαιδευτικούς, (όπως αυτοί παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα), ανάλογα κατηγοριοποιούνται και τα είδη των σχολικών εκδρομών. Έτσι μια πρώτη κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η επιστημονική/επιμορφωτική. Αυτή περιλαμβάνει συνήθως την επίσκεψη σε έναν αρχαιολογικό χώρο, σε ένα μουσείο (Οικονόμου, 1999: 50-55) ή σε μια τοποθεσία με ιστορικό ενδιαφέρον (Hooper-Greenhill 1987: 39-52). Οι μαθητές γνωρίζουν και εξοικειώνονται με το ιστορικό αποτύπωμα του παρελθόντος (Shelton 2006: 485).

Μια επόμενη κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η φυσιολατρική/περιβαλλοντική (Storksdieck 2006: 4επ.). Εν προκειμένω, η στόχευση είναι η κατανόηση εκ μέρους των μαθητών της σημασίας της φύσης και της προστασίας του περιβάλλοντος, της υιοθέτησης υγιεινών τρόπων ζωής και της χαράς, η οποία πηγάζει μέσα από την απόλαυση της φύσεως (δάσος, θάλασσα, φυσικές πηγές). Οι μαθητές επισκέπτονται εθνικούς δρυμούς, προστατευμένες περιοχές Natura, τοποθεσίες με οικολογικό ενδιαφέρον, υδροβιότοπους, δέλτα ποταμών, λίμνες και μέσω της σχολικής εκδρομής τίθεται ένα λιθαράκι στην κατεύθυνση της απόκτησης οικολογικής συνείδησης (Walker, 2016: 7-8). Τέλος, κατά τον Walker μια τελευταία κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η δημιουργική στο πλαίσιο της οποίας οι μαθητές επισκέπτονται εργαστήρια ζωγραφικής, γλυπτικής ή εκθέσεις φωτογραφίας. (Walker, 2016: 7-8).

Εν προκειμένω, έχει ενδιαφέρον να υπογραμμιστεί το γεγονός πως ένα είδος σχολικής εκδρομής δεν υπάγεται πάντοτε κατ' αποκλειστικότητα σε μια εκ των ανωτέρω κατηγοριών, παρά την εν γένει παρουσίαση συγκεκριμένων τύπων σχολικών εκδρομών στη σχετική βιβλιογραφία. Με άλλα λόγια, ας πάρουμε το παράδειγμα της σχολικής εκδρομής σε ένα μουσείο. Εν προκειμένω, δίχως αμφιβολία η εκδρομή είναι επιμορφωτική, εκπαιδευτική, αλλά συνάμα και ψυχαγωγική (υπό την έννοια της αγωγής της ψυχής των μαθητών) έχοντας παράλληλα και ψυχοκοινωνική στόχευση. Συνεπώς, η αυστηρή οριοθέτηση μιας σχολικής εκδρομής σε έναν συγκεκριμένο τύπο δεν ανταποκρίνεται στην ακριβή διάσταση των πραγμάτων. Ανεξαρτήτως όμως είδους της σχολικής εκδρομής, είναι σημαντικό όλοι οι συμμετέχοντες να επιδείξουν την πρέπουσα συμπεριφορά προκειμένου η εκδρομή να υλοποιηθεί επιτυχώς (Storksdieck 2006: 133επ.). Το πλαίσιο της δέουσας συμπεριφοράς σε μια σχολική εκδρομή θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα.

1.4 Η εκδρομική αγωγή

Οι μαθητές οι οποίοι θα συμμετάσχουν στην εκδρομή οφείλουν να διέπονται από το ορθό πνεύμα της εκδρομικής αγωγής. Έτσι, θα πρέπει οι διδάσκοντες να καταστήσουν εκ προοιμίου σαφές στους μαθητές πως η σχολική εκδρομή δε συνεπάγεται ασυδοσία και απουσία πνεύματος ελέγχου και αυτοκυριαρχίας στον χώρο επίσκεψης (Rissman, 2012: 20). Οι μαθητές δεν είναι δυνατόν να επισκεφτούν έναν χώρο πολιτισμού και να συμπεριφερθούν κατά το δοκούν (Storksdiack 2006: 133επ.). Δεν είναι θέμα προσβολής των καθηγητών με τη συμπεριφορά που θα επιδείξουν οι μαθητές. Είναι θέμα έμπρακτης και ουσιαστικής αγωγής. Άρα, πρακτικά οι μαθητές οφείλουν να σεβαστούν τον χώρο που θα επισκεφτούν και χρειάζεται να τηρήσουν όλα τα προβλεπόμενα μέτρα ασφάλειας (Rissman, 2012:20). Λαμβάνοντας υπόψη την ανωτέρω θέση, η λήψη μέτρων σίγουρα δε θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως περιορισμός της ελευθερίας των μαθητών αλλά ως εχέγγυο προστασίας αυτής. Δε θα πρέπει να ξεχνάμε πως οι περιορισμοί αυτοί οριοθετούν τη συμπεριφορά των μαθητών και τους βοηθούν να κατανοήσουν το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται σε συγκεκριμένα πλαίσια. Άλλωστε, τα όρια συμβάλλουν στη σωστή διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

Ας εξετάσουμε το παράδειγμα του ορθού φέρεσθαι των μαθητών εντός ενός μουσείου στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής. Ειδικότερα, η κατάκτηση της δέουσας μουσειακής αγωγής είναι εν προκειμένω το ζητούμενο εφόσον η σχολική εκδρομή υλοποιείται σε έναν τέτοιο χώρο πολιτισμού. Οι μαθητές οφείλουν να κατανοήσουν τη σημασία της ησυχίας (το γεγονός δηλαδή πως η σιωπή σε έναν μουσειακό χώρο είναι πολλές φορές περισσότερο ωφέλιμη συγκριτικά με τη διάλεξη και την εκτενή πληροφόρηση στον συγκεκριμένο χώρο), της διακριτικής προσέγγισης των εκθεμάτων, της σχολαστικής ανάγνωσης και κατανόησης των πληροφοριών, οι οποίες παρατίθενται δίπλα στα εκθέματα. Οι μαθητές αποφεύγουν τις βεβιασμένες κινήσεις, την ένταση των ήχων, απενεργοποιούν τα κινητά τους τηλέφωνα και περιδιαβαίνουν τον χώρο με διάθεση ταπεινή και όρεξη να ενεργοποιήσουν τις κριτικές και δημιουργικές γνωστικές τους δυνάμεις, ενώ συγχρόνως αντιλαμβάνονται το πώς ένας χώρος πολιτισμού μυστικά τους μεταφέρει αιώνες πίσω στην ιστορία και αφουγκράζονται τον παλμό μιας άλλης εποχής. Συνεπώς, πλην των γνώσεων οι οποίες θα αποκτηθούν αυτές καθ' αυτές, η ίδια η επίσκεψη με τους κανόνες οι οποίοι τη συνοδεύουν αποτελούν ένα

ιδανικό μάθημα για τους μαθητές το οποίο κινείται στην κατεύθυνση της αγωγής, της συμπεριφοράς, των ορίων και του σεβασμού. Το κανονιστικό πλαίσιο της σχολικής εκδρομής θα αναλυθεί στην αμέσως επόμενη ενότητα.

1.5 Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής στην Ελλάδα

Το πλαίσιο των σχολικών εκδρομών στην Ελλάδα δεν ορίζεται ανάλογα με τη βούληση της διεύθυνσης της κάθε σχολικής μονάδας. Αντιθέτως, το υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει καθορίσει τον τρόπο και τον σκοπό της διεξαγωγής των σχολικών εκπαιδευτικών εκδρομών. Ειδικότερα, σύμφωνα με το ΦΕΚ 456 (13/02/2020) άρθρο 2 παράγραφος 1 (<https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/%CE%A6%CE%95%CE%9A%20456%CE%92-13.02.2020.pdf>) :

Ως εκπαιδευτική εκδρομή ορίζεται η οργανωμένη μετάβαση των μαθητών/τριών οποιασδήποτε τάξης, κατά τα ακολούθως οριζόμενα, σε τόπους ιδιαίτερης μορφωτικής και παιδαγωγικής αξίας. Οι εκπαιδευτικές εκδρομές αποτελούν αναγκαίο συμπλήρωμα της αγωγής των μαθητών και μαθητριών, μέσω των οποίων παρέχεται η δυνατότητα να γνωρίσουν τα επιτεύγματα του ανθρώπου μέσα στη μακροχρόνια πορεία του πολιτισμού και να καλλιεργήσουν την κοινωνικότητά τους. Για το σκοπό αυτό επιλέγονται περιοχές με ιδιαίτερη εκπαιδευτική αξία (πολιτιστική, αρχαιολογική, ιστορική, οικολογική), ενώ κρίνεται απαραίτητη η προηγούμενη ενημέρωση και παροχή πληροφοριών στους μαθητές και μαθήτριες σχετικά με τον τόπο τον οποίο πρόκειται να επισκεφθούν, ώστε να εξασφαλίζεται η απόκτηση όσο το δυνατόν πιο πλούσιων εμπειριών. Για την πραγματοποίησή τους καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια». Ωστόσο, η εκπαιδευτική εκδρομή αντιδιαστέλλεται από τον σχολικό περίπατο, όπως προκύπτει από το ΦΕΚ 456 (13/02/2020) άρθρο 1 παράγραφος 1: «Ως σχολικός περίπατος ορίζεται η οργανωμένη από το

σχολείο μετάβαση όλων των μαθητών/μαθητριών σε τόπους που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τη σχολική μονάδα. Η μετάβαση αυτή γίνεται πεζή ή με χρήση μεταφορικού μέσου, εντός του διδακτικού ωραρίου και έχει στόχο κοινωνικοποιητικό, ψυχαγωγικό, παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό.

(<https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/%CE%A6%CE%95%CE%9A%20456%CE%92-13.02.2020.pdf>)

Τα ενδιαφέροντα στοιχεία τα οποία προκύπτουν κατά τη γράφουσα εκ των δύο άρθρων είναι τα ακόλουθα: α) Μολονότι ο σχολικός περίπατος δύναται να έχει εκπαιδευτική στόχευση, δηλαδή ως κοντινός τόπος επίσκεψης των μαθητών θα μπορούσε να είναι ένα τοπικό μουσείο πλησίον της σχολικής μονάδας, εντούτοις ο εν λόγω στόχος δεν αποτελεί την προτεραιότητα ενός σχολικού περιπάτου, αφού όπως προκύπτει από τη διάταξη προτάσσεται το στοιχείο της κοινωνικοποίησης, της ψυχαγωγίας, της παιδαγωγίας και εν τέλει μνημονεύεται η εκπαιδευτική στόχευση. β) Η εκδρομή με εκπαιδευτική στόχευση διέπεται από ένα διαφορετικό πλαίσιο. Κατ' αρχάς ο προορισμός μιας τέτοιας εκδρομής είναι ένας τόπος ιδιαίτερης μορφωτικής και παιδαγωγικής αξίας. Αναμφισβήτητα τέτοιοι χώροι δύνανται να είναι τα μουσεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, το θέατρο, οι χώροι πολιτισμού και ψυχαγωγίας (με τη σημασία της αγωγής της ψυχής). γ) Οι εκπαιδευτικές εκδρομές μιας σχολικής μονάδας λειτουργούν συμπληρωματικά στην αγωγή των μαθητών. Ειδικότερα, η αγωγή και η εκπαίδευση των μαθητών υλοποιείται από τους διδασκάλους εντός της σχολικής μονάδας. Παρ' όλα αυτά, είναι δυνατόν επικουρικά οι διδάσκοντες να συμβάλουν στην ψυχική καλλιέργεια και στην αγωγή των μαθητών μέσω της πραγματοποίησης σχολικών εκπαιδευτικών εκδρομών. Συνεπώς, οι εκπαιδευτικές σχολικές εκδρομές ναι μεν έχουν έναν συμπληρωματικό ρόλο, αλλά λειτουργούν εξίσου ικανοποιητικά στον ίδιο προσανατολισμό με την παρεχόμενη αγωγή εντός της σχολικής μονάδας. δ) Οι σχολικές εκπαιδευτικές εκδρομές παρέχουν τη δυνατότητα στους μαθητές να βιώσουν εν τοις πράγμασι την αξία και τη σημασία της μακραίωνης ιστορίας του πολιτισμού της χώρας. Κατ' ουσίαν αυτό το οποίο θεωρητικά θα διδαχθούν εντός της σχολικής αίθουσας μέσα από ένα σχολικό εγχειρίδιο, θα έχουν την ευκαιρία (εφόσον αυτή παρέχεται) να το δουν από κοντά, να το αφουγκραστούν, να το

περπατήσουν, να το ψηλαφίσουν και εν τέλει να βιώσουν μια πολιτιστική εμπειρία. ε) Τα μέρη στα οποία είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν σχολικές εκπαιδευτικές εκδρομές είναι τοποθεσίες με πολιτιστικό, αρχαιολογικό, ιστορικό ή και οικολογικό χαρακτήρα. Εμμέσως ο νομοθέτης δηλώνει πως τα μουσεία αλλά και οι αρχαιολογικοί χώροι είναι αυτοί οι προορισμοί λαμβάνοντας υπόψη τα τρία πρώτα στοιχεία (πολιτισμός, αρχαιολογία και ιστορία). στ) Τέλος, συνεκτιμώντας τη σημασία της άντλησης της μέγιστης δυνατής ωφέλειας εκ μέρους των μαθητών, είναι σημαντικό οι διδάσκοντες να προλειαίνουν το γνωστικό έδαφος μέσω της κατάλληλης προετοιμασίας των μαθητών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όταν πραγματοποιείται η σχολική εκδρομή οι τελευταίοι θα αποκομίζουν στον καλύτερο βαθμό τη γνώση και θα βιώνουν στο έπακρον την πολιτιστική εμπειρία. Άλλωστε σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφο 1 του ΦΕΚ 456 (13/02/2020): «Η εμπειρία συνιστά τη βάση απόκτησης της γνώσης και το σχολείο ανοίγεται στη ζωή και στην κοινωνία».

Το πλαίσιο της σχολικής εκδρομής ως πολιτιστικής εμπειρίας θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 2

Η πολιτιστική εμπειρία σε ένα μουσείο

Στο παρόν κεφάλαιο προσδιορίζεται το εννοιολογικό περιεχόμενο του μουσείου και επεξηγείται ο τρόπος με τον οποίο μια σχολική εκδρομή σε ένα μουσείο λειτουργεί ως πολιτιστική εμπειρία.

2.1 Ο ορισμός του μουσείου

Κατά τον 15^ο αιώνα πολλοί ευγενείς στην Ευρώπη προχωρούσαν στη συλλογή πολύτιμων αντικειμένων είτε της δικής τους εποχής είτε παλαιότερων. Οι εν λόγω ιδιωτικές συλλογές εξυπηρετούσαν κυρίως λόγους προβολής καθώς και ενίσχυσης του κύρους τους. Η όλη συζήτηση αναφορικά με το τί εστί ένα μουσείο ξεκίνησε με απαρχές τις ανωτέρω ιδιωτικές συλλογές των ευγενών (Γκαζή & Νούσια 2003:20). Αφότου, όμως, αποδομήθηκε το σύστημα της φεουδαρχίας στην Ευρώπη, ξεκίνησε να εμφανίζεται ο θεσμός της δημιουργίας των μουσείων (Pearce 2002: 16). Σύμφωνα με τον Macdonald, το μουσείο αποτελεί μια απόρροια της νεωτερικότητας και συνάμα έναν φορέα των αρχών και των ιδεών του Διαφωτισμού (Macdonald 1996: 1). Ο Wagner αναφέρθηκε στη διαδοχή των φάσεων τις οποίες πέρασε ένα μουσείο με σημείο εκκίνησης το μουσείο το οποίο λειτουργούσε εν είδει ναού και καταληκτικό στάδιο το μουσείο ως έναν χώρο πολιτιστικής εμπειρίας (Wagner 2005: 11).

Σύμφωνα με τη Τζιαφέρη, η θεώρηση των μουσείων είναι διασταλτική, αφού σε αυτά εσωκλείονται όχι μονάχα οι κλειστοί και στεγασμένοι χώροι στους οποίους επιτελούνται οι ανωτέρω λειτουργίες αλλά και πολλοί άλλοι, όπως για παράδειγμα ένας ανοικτός αρχαιολογικός χώρος, ένα επιστημονικό κέντρο, ένας εθνικός δρυμός, ένας βοτανικός κήπος (Τζιαφέρη 2005: 23). Ο Zacharias προσδιόρισε το μουσείο ως έναν χώρο στον οποίο πραγματοποιείται μια μη τυπική εκπαίδευση, η οποία ενέχει στοιχεία δημιουργίας και έμπνευσης (Zacharias 2007: 36). Με βάση τον ορισμό του Διεθνούς Συμβουλίου των Μουσείων (ICOM) το μουσείο αποτελεί ένα μόνιμο ίδρυμα που δεν έχει έναν κερδοσκοπικό χαρακτήρα εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η έρευνα, η συντήρηση (Οικονόμου 2003: 16-17) και η παρουσίαση των υλικών μαρτυριών της ανθρώπινης ύπαρξης με εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό στόχο (Μιχαηλίδου 2002: 93). Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός πως το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων μέσω του παραπάνω ορισμού προβάλλει και ορισμένες «αφανείς» λειτουργίες των μουσείων, όπως της έρευνας και της συντήρησης των εκθεμάτων πλην της παρουσίασης αυτών στο κοινό.

Με βάση την ελληνική νομοθεσία, το μουσείο ορίζεται ως εξής στο άρθρο 3 του προσφάτως ψηφισθέντος νόμου 5021/2023 (ΦΕΚ 31/Α/15-2-2023):

Τα Μουσεία συνιστούν μορφές οργάνωσης της κρατικής μέριμνας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα και απολαμβάνουν όλων των διοικητικών και δικαστικών ατελειών, καθώς και των δικονομικών και ουσιαστικών προνομίων του Δημοσίου, με εξαίρεση τους φόρους δωρεάς και κληρονομιάς και τον Ενιαίο Φόρο Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝ.Φ.Ι.Α.). Ως προς τον φόρο προστιθέμενης αξίας (Φ.Π.Α.), εφαρμόζεται ο Κώδικας Φόρου Προστιθέμενης Αξίας.

Στον ανωτέρω ορισμό δίνεται έμφαση στις μορφές οργάνωσης οι οποίες βρίσκονται υπό την φροντίδα και μέριμνα της ελληνικής πολιτείας (κατ' ουσίαν ο νομοθέτης αναφέρεται στα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου) που καλούνται μουσεία και φροντίζουν για την προστασία του πολιτιστικού πλούτου της Ελλάδας. Το ουσιαστικό «προστασία» το οποίο χρησιμοποιείται στον νόμο,

εσωκλείει στο εννοιολογικό περιεχόμενό του τους όρους: «έρευνα», «συντήρηση», «έκθεση/γνωστοποίηση» οι οποίοι περιλαμβάνονται επίσης στον ορισμό του Διεθνούς Συμβουλίου των Μουσείων. Ακόμη, η υπογράμμιση του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα των μουσείων εντοπίζεται τόσο στον ελληνικό νόμο όσο και στον ορισμό του ICOM.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις ανωτέρω θέσεις, αποδεικνύεται ότι ο ακριβής προσδιορισμός του όρου «μουσείο» αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα λόγω του ρευστού εννοιολογικού του περιεχομένου. Ανεξαρτήτως, ωστόσο, ορισμού του μουσείου, μια σχολική εκδρομή σε έναν τέτοιο χώρο πολιτισμού συνιστά μια κατεξοχήν πολιτιστική εμπειρία η οποία θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα.

2.2 Η σχολική εκδρομή σε ένα μουσείο ως πολιτιστική εμπειρία

Με τον όρο εμπειρία εννοούμε τη γνώση την οποία αποκτά ένας άνθρωπος μέσα από την πρακτική εξάσκηση που υλοποιεί ή μέσω της εξοικειώσής του με το αντικείμενο της εργασίας του ή κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας του (https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?q=%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq=). Η εν λόγω γνώση αντιδιαστέλλεται από την αμιγώς θεωρητική γνώση η οποία αποκτάται μέσω της μελέτης των συγγραμμάτων. Άρα, εν προκειμένω, υπογραμμίζεται η απόκτηση της γνώσης μέσω της άμεσης αντίληψης των πραγμάτων και όχι μέσω της διαδικασίας της μελέτης, της νόησης, της ενεργοποίησης των διανοητικών δυνάμεων του ανθρώπου.

Η πολιτιστική εμπειρία είναι η εμπειρική γνώση του πολιτισμού (Βαρτζιώτη 2005: 261-273) και στοιχείων με πολιτιστικό χαρακτήρα (ηθών, εθίμων, γνώσεων, αξιών που κληρονομούνται από γενιά σε γενιά, (Χριστογιάννης 2002: 26-27) την οποία αποκτά ένας άνθρωπος μέσα από την επίσκεψη σε ανάλογους χώρους πολιτισμού, όπως αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, πολυχώρους πολιτισμού. Μολονότι ένας άνθρωπος είναι δυνατόν να αφουγκραστεί στοιχεία

με πολιτιστικό χαρακτήρα μέσα από τη μελέτη σχετικών συγγραμμάτων, εντούτοις η πολιτιστική εμπειρία την οποία αποκτά εν τοις πράγμασι μέσα από μια επίσκεψη/εκδρομή σε έναν τέτοιο χώρο έχει καταλυτικότερη επίδραση στην ψυχή του (Μπούνια & Νικονάνου 2008: 69-101), αφού η πολιτιστική κληρονομιά φέρει μνήμη και νόημα (Torre 2013: 159).

Ο πιο συνηθισμένος χώρος πολιτισμού τον οποίο επισκέπτονται οι μαθητές οργανωμένα στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής είναι ένα μουσείο (Merriman 1999: 43-46), το οποίο διαδραματίζει έναν πολυδιάστατο (Βουδούρη 2003: 130) αλλά και επιμορφωτικό ρόλο (Hooper-Greenhill 1994: 229-257). Μέσα στο μουσείο η «συμβολική εξουσία» της κουλτούρας (η κουλτούρα ως καλλιέργεια των γραμμάτων και των επιστημών, Eagleton 2003: 35-36, Cuche 2001: 19-20) άπτεται της σύνδεσης του παρελθόντος με το παρόν, της ιστορικής συνέχειας (Bennett 1995: 59), της αναγκαιότητας διατήρησης της συλλογικής μνήμης και της εθνικής ταυτότητας και εν γένει της προβολής και ενίσχυσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτή η «συμβολική εξουσία» της κουλτούρας διαχέεται μέσω πολλών τρόπων. Ένας εξ αυτών είναι και τα συναισθήματα κατά τους Eagleton και Cuche. Όπως άλλωστε επισημαίνει ο Lord, τα συναισθήματα αποτελούν εκφράσεις και πτυχές του ανθρώπινου ψυχισμού (Lord 2007: 10επ.). Η διέγερση του συναισθηματικού κόσμου των μαθητών-επισκεπτών (Ανδρεάδου & Δρακάκη 2008: 821), η διεύδυση της τέχνης στα ενδότερα της ψυχής τους (Patzwall 1990: 96) με παρηγορητικό και θεραπευτικό τρόπο (Rowlands 2002 : 110-112) και η πρόκληση συναισθηματικών δονήσεων (Μούλιου 2015: 74) είναι πτυχές της εξουσιαστικής δύναμης της κουλτούρας, οι οποίες υλοποιούνται κατά την επίσκεψη των μαθητών στο μουσείο

Με βάση τα παραπάνω, έχει σαφώς εδραιωμένα ερείσματα η θέση ότι η σχολική εκδρομή σε έναν χώρο πολιτισμού, όπως είναι το μουσείο, αποτελεί μια μοναδική πολιτιστική εμπειρία για κάθε μαθητή. Το κάθε έκθεμα έχει μια πνευματική οντότητα την οποία ορθώνει ενώπιόν του και αυτός εισπράττει τις πνευματικές δονήσεις στην ψυχή του αλλά συγχρόνως επιτυγχάνεται η διέγερση της φαντασίας του αλλά και η ενίσχυση της ενσυναίσθησής του. Η γνώση η οποία θα αποκτηθεί είναι βιωματική και θα αφήσει ένα ανεξίτηλο αποτύπωμα σε κάθε

μαθητή το οποίο με άνεση διεισδύει στο θυμικό του δημιουργώντας του ποικίλα συναισθήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο μεταλαμπαδεύεται το μήνυμα, οι αξίες και η ιδεολογία του κάθε πολιτιστικού χώρου, ενώ η πολιτιστική κληρονομιά δρα παρηγορητικά και θεραπευτικά στην ψυχή του κάθε μαθητή αλλά και κάθε εν γένει επισκέπτη του μουσείου. Προκειμένου, όμως, να επιτευχθούν όλα τα ανωτέρω, απαιτείται μια ολοκληρωμένη πολιτιστική ερμηνεία το πλαίσιο της οποίας θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 3

Η πολιτιστική ερμηνεία σε ένα μουσείο

Στο παρόν κεφάλαιο προσδιορίζεται το εννοιολογικό περιεχόμενο τόσο της πολιτιστικής ερμηνείας όσο του σχεδίου ερμηνείας και ακολούθως παρουσιάζεται το σχέδιο ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου της Κρήτης.

3.1 Η ερμηνεία ενός πολιτιστικού χώρου

Η ερμηνεία του πολιτισμού αποτελεί μια εσωτερική διαδικασία των ανθρώπων, η οποία συνδέεται με τα βιώματα και τις εμπειρίες τους (Colquhoun, 2005: 2). Δε πρόκειται δηλαδή απλώς για μια στείρα παρουσίαση πληροφοριών σε έναν χώρο πολιτισμού. Αντιθέτως, η ίδια η ερμηνεία κατά την Colquhoun αποτελεί μια μορφή τέχνης η οποία συνδυάζει έτερες τέχνες και μέσω αυτών κατατείνει στην πρόκληση συναισθημάτων και ερεθισμάτων στο κοινό που επισκέπτεται το μνημείο προκειμένου εκείνο (το κοινό) να ενεργοποιηθεί και να ξεκινήσει ενσυνείδητα το σκέπτεσθαι αλλά και την εμβάθυνση επί των αξιών και των ιδεών που το ίδιο το μνημείο πρεσβεύει. Η ερμηνεία του πολιτισμού ως διαδικασία στοχεύει στο όλον και όχι στο μέρος. Βλέπει το δάσος και όχι το δένδρο. Σύμφωνα με την Colquhoun ένας ιδανικός ορισμός της πολιτιστικής ερμηνείας θα ήταν ο κάτωθι:

Ερμηνεία είναι μια επεξήγηση των φυσικών, πολιτιστικών ή ιστορικών αξιών οι οποίες συνδέονται με τόπους. Η ερμηνεία επιτρέπει στους επισκέπτες να αποκτήσουν θέαση και κατανόηση των λόγων για τους οποίους επιβάλλεται η συντήρηση και η αέναη προστασία της κληρονομιάς. (Colquhoun 2005: viii).

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Tilden, ο οποίος πρεσβεύει πως η πολιτιστική ερμηνεία είναι μια επιμορφωτική δραστηριότητα που στοχεύει στο να αποκαλύψει το νόημα και τη σχέση μέσω της χρήσης αυθεντικών αντικειμένων δια της απτής πρώτης εμπειρίας και όχι απλώς να αναπαραγάγει την πληροφορία. (Tilden 1977: 8). Ομοίως, ο Carter υπογραμμίζει πως μια καλή πολιτιστική ερμηνεία αποκαλύπτει μια νέα οπτική στα στοιχεία που καθιστούν ένα μέρος ξεχωριστό, δίνοντας στους ανθρώπους μια καλή κατανόηση αυτού (Carter 2001: 6). Περαιτέρω, ο Slack υποστηρίζει πως η πολιτιστική ερμηνεία δίνει τη δυνατότητα στο κοινό να αντιληφθεί τη σημασία του μνημείου και συγχρόνως αποτελεί την αποκάλυψη μιας μεγαλύτερης αλήθειας, η οποία κείται πίσω από κάποια δήλωση ή κάποιο γεγονός (Slack 2021: 9επ.). Εν τέλει, η πολιτιστική ερμηνεία κατά τον Tilden κεφαλαιοποιεί την απλή περιέργεια στην κατεύθυνση του εμπλουτισμού του ανθρώπινου μυαλού και πνεύματος. Όλες οι παραπάνω θέσεις ξεκάθαρα φωτίζουν το περιεχόμενο της πολιτιστικής ερμηνείας υπογραμμίζοντας πως αυτή φέρνει στο φως το (πιθανώς) λανθάνον νόημα των εκθεμάτων το οποίο παραμένει ωστόσο αναλλοίωτο στον χρόνο.

Η πολιτιστική ερμηνεία ενός αρχαιολογικού χώρου ή εν γένει ενός χώρου πολιτιστικού ενδιαφέροντος αποτελεί μια διαδικασία η οποία συμβάλλει στην αγωγή του επισκέπτη αποτελώντας ένα παιδευτικό μάθημα για την ψυχή του (Slack 2021: 55επ.) η οποία άγεται σε ανώτερα επίπεδα. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Slack, η πολιτιστική ερμηνεία, τον βοηθά να κάνει ένα βήμα μπροστά ως άνθρωπο και ως προσωπικότητα. Λαμβάνοντας υπόψη την εν λόγω θέση, εύκολα καθίσταται αντιληπτό πως η πολιτιστική ερμηνεία δεν είναι διασκέδαση (με τη σημασία του διασκεδάννυμι), αφού δεν οδηγεί τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου σε κατακερματισμό και διασκόρπιση, αλλά αντιθέτως σε συνοχή και συνεκτικότητα και ποιοτικότερη βελτίωση του έσω ανθρώπου. Για όλους αυτούς

τους λόγους η πολιτιστική ερμηνεία αφενός αναδεικνύει το πολιτιστικό αγαθό στον μέγιστο βαθμό, αφετέρου αποτελεί μια λυτρωτική εμπειρία ανακαίνισης για τον επισκέπτη.

Όσο πιο αναλυτική στοχευμένη και καλά σχεδιασμένη είναι η επικοινωνία του πολιτισμού, τόσο περισσότερο επωφελείται το κοινό (Turnerpenney 2004: 295-307), αφού αποτελεσματικότερα κατανοεί, αφομοιώνει και εν τέλει εγκολπώνεται τα οφέλη και τις αξίες που το πολιτιστικό αγαθό μεταλαμπαδεύει (Colquhoun, 2005: 2). Συνεπώς, σε έναν χώρο πολιτιστικής κληρονομιάς μονάχα η ερμηνεία του πολιτισμού (και όχι η απλή πληροφόρηση) είναι αυτή η οποία δύναται να εκπληρώσει τους στόχους της επικοινωνίας στον πολιτισμό, δηλαδή καθιστά τον επισκέπτη συμμετόχο στο πολιτιστικό αγαθό. Η πολιτιστική ερμηνεία είναι το μέσο για την επικοινωνία του πολιτιστικού αγαθού με τους επισκέπτες, αλλά παράλληλα και η ίδια αποτελεί την πιο αποτελεσματική επικοινωνία με το κοινό σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς υπό την προϋπόθεση πως έχει καταρτιστεί ένα άρτιο σχέδιο ερμηνείας. Το εννοιολογικό περιεχόμενο του σχεδίου ερμηνείας ενός πολιτιστικού χώρου θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα.

3.2 Το σχέδιο ερμηνείας ενός πολιτιστικού χώρου

Ο πολιτιστικός σχεδιασμός περιλαμβάνει τον σχεδιασμό συντήρησης καθώς και τον σχεδιασμό ερμηνείας του πολιτιστικού χώρου (Turnerpenney 2004: 295-307). Ο μεν πρώτος σχεδιασμός άπτεται της σωστής διαχείρισης του ίδιου του πολιτιστικού χώρου, ο δε δεύτερος της μεταλαμπάδευσης των μηνυμάτων που φέρει ο χώρος. Κατέστη σαφές από τα προηγούμενα πως η πολιτιστική ερμηνεία νοηματοδοτεί τον πολιτιστικό χώρο και μεταδίδει εύστοχα τις αξίες και ιδέες που αυτός φέρει. Σύμφωνα με τους Beck και Cable η εν λόγω μετάδοση στο πλαίσιο της πολιτιστικής ερμηνείας θα πρέπει να διέπεται από ακρίβεια στην εστιασμένη και καλά θεμελιωμένη πληροφορία η οποία έχει ιδιαίτερος ισχυρά ερείσματα (Beck & Cable 1998: 10). Προκειμένου όμως να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει να υπάρξει ένα σχέδιο ερμηνείας (Slack 2021: 33επ.) το οποίο χρειάζεται να

στηρίζεται σε τέσσερις βασικούς άξονες: α) την προώθηση β) τον προσανατολισμό γ) την εμπλοκή και δ) την ενδυνάμωση (Grimwade & Carter 2000: 45). Η προτεινόμενη βιβλιογραφικά τετραμερής διαίρεση ενός άρθριου σχεδίου ερμηνείας αποτελεί δίχως αμφιβολία μια ολιστική προσέγγιση στην κατεύθυνση της επίτευξης των στόχων της πολιτιστικής ερμηνείας.

Ειδικότερα, σε σχέση με την προώθηση: α) Η ερμηνεία δεν είναι μια διαδικασία η οποία έχει ως αφετηρία την είσοδο στο μουσείο ή εν γένει στον αρχαιολογικό χώρο. Όταν οι άνθρωποι αποφασίζουν να επισκεφτούν ένα μουσείο, έχουν ήδη ορισμένες προσδοκίες ως προς το τί θα δουν, ποια οφέλη θα αποκομίσουν και εν γένει ποια ψυχαγωγία θα λάβουν (Falk 2000: 137). Η θέση του Falk είναι απολύτως λογική, εξ ου και εφόσον οι ιθύνοντες του μουσείου καταγράψουν τις πιθανές προσδοκίες των επισκεπτών για παράδειγμα μέσω ερωτηματολογίων κατά την επίσκεψη, είναι δυνατόν να τις εντάξουν στο σχέδιο της πολιτιστικής ερμηνείας το οποίο θα διαμορφώσουν. Εννοείται πως οι προσδοκίες των επισκεπτών ενός μουσείου είναι δυνατόν να διαμορφωθούν εκ των προτέρων από τους διαχειριστές του μουσείου μέσω της κατάλληλης παρουσίασης και προβολής συγκεκριμένων εκθέσεων. Δηλαδή, εφόσον οι ανωτέρω προβάλλουν συγκεκριμένες εκθέσεις του μουσείου με έναν εύστοχο τρόπο, είναι λογικό και αναμενόμενο να δημιουργήσουν συγκεκριμένες προσδοκίες στους επισκέπτες άντλησης πνευματικού οφέλους.

Πώς όμως προωθείται ένας πολιτιστικός χώρος; Πέρα από τους κλασικούς τρόπους δηλαδή τα φυλλάδια και το υλικό προς διανομή (Κουβέλη 2000: 30), ιδιαίτερης σημασίας στοιχείο το οποίο συμβάλλει αποφασιστικά στην προώθηση αυτού είναι και η χρήση των νέων τεχνολογιών. Η ψηφιοποίηση στην πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί μια ιδιαίτερος σημαντική τεχνολογική εξέλιξη η οποία συμβάλει στην επιβίωση, ενίσχυση αλλά και στην προώθηση των πολιτιστικών στοιχείων. Μέσω της ψηφιοποίησης διατηρούνται αναλλοίωτα στον χρόνο πολιτιστικά μνημεία τα οποία υπό κανονικές συνθήκες και λόγω της φθοράς του χρόνου ήταν δυνατόν να αλλοιωθούν. ([http://openarchive.icomos.org/id/eprint/1693/1/Report of the Horizon 2020 expert group on cultural heritage.pdf](http://openarchive.icomos.org/id/eprint/1693/1/Report_of_the_Horizon_2020_expert_group_on_cultural_heritage.pdf)). Με τη δημιουργία ψηφιακών

υποκατάστατων διασώζεται και προωθείται το περιεχόμενό τους. Αυτή η ψηφιακή αναπαράσταση των στοιχείων του πολιτισμού συμβάλλει στη συγκρότηση μιας νέας πολιτιστικής δυναμικής εμπειρίας (Σταγώνη 2004: 29-33), η οποία συγχρόνως ενισχύει το πολιτιστικό κεφάλαιο και δημιουργεί μια νέα σχέση ανάμεσα στο μουσείο και στον επισκέπτη (Δασκαλοπούλου & Μπούνια 2008: 41). Η ψηφιοποίηση των εκθεμάτων λοιπόν μπορούμε να πούμε πως αποτελεί μονόδρομο στην κατεύθυνση της διάσωσης και προώθησης του πολιτιστικού προϊόντος εν έτει 2023.

Επίσης η ψηφιοποίηση των εκθεμάτων αναδεικνύει και την οικονομική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Μπούνια 2009: 16). Δηλαδή, η ψηφιοποίηση πολιτιστικών αγαθών σε έναν χώρο πολιτισμού συμβάλλει και στην προώθηση του τουρισμού (Καραβασίλη & Μιχελάκης 1999: 82-86). Ειδικότερα, τα ψηφιακά μέσα (π.χ. εφαρμογές στο κινητό ειδικώς σχεδιασμένες από μουσειολόγους Hannusek 2020: 206) είναι δυνατόν να προβάλλουν αποτελεσματικά τους αξιόλογους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και να τους αναδείξουν. Η ψηφιακή καταγραφή καθιστά εν τέλει το μνημείο άμεσα διαχειρίσιμο, πλήρως αξιοποιήσιμο και αναδεικνύει στο έπακρον την πληροφοριακή του διάσταση, ενισχύοντας την επισκεψιμότητα του μνημείου και κατ' επέκταση τον τοπικό τουρισμό (Μούλιου 2015: 86-87).

Οι ανωτέρω βιβλιογραφικές θέσεις περί του συνδέσμου της ψηφιοποίησης με την οικονομική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς επαληθεύονται περίτρανα μέσα από το ακόλουθο χαρακτηριστικό παράδειγμα: Λίαν προσφάτως, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας (κος Μητσοτάκης Κ.), η υπουργός πολιτισμού (κα Μενδώνη Λ.) και η πρόεδρος της Δημοκρατίας (κα Σακελλαροπούλου Κ.) παρουσίασαν το ψηφιακό έργο τέχνης "Αρχαία Ολυμπία: Κοινός Τόπος" το οποίο ετοίμασε η εταιρεία Microsoft. Στο έργο αυτό παρουσιάζονται και αποκαθίστανται ψηφιακά είκοσι επτά μνημεία στον χώρο της αρχαίας Ολυμπίας, όπως το Στάδιο, οι ναοί του Δία και της Ήρας, το εργαστήριο του Φειδία και άλλα. Το έργο αυτό αποτελεί μια τρισδιάστατη εμπειρία με κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τη ρεαλιστική λεπτομέρεια στην ανασύνθεση του χώρου προκειμένου αυτός να προσομοιάζει στην αρχική του μορφή. Το εν λόγω έργο για την ψηφιακή

διατήρηση της Αρχαίας Ολυμπίας αποτελεί ένα σημαντικό επίτευγμα στον τομέα της προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. (<https://www.gov.gr/ipiresies/politismos-athletismos-kai-tourismos>). Χάρη σε αυτό το έργο οι επισκέπτες σε όλον τον κόσμο έχουν τη δυνατότητα να βιώσουν μέσα από την ψηφιακή απεικόνιση τον χώρο, όπως ακριβώς ήταν στην αρχαιότητα και να ζήσουν την ιστορία και τις αξίες που ο χώρος πρεσβεύει με τη χρήση της τεχνολογίας και της επαυξημένης πραγματικότητας δίχως τον φόβο της φθοράς του χρόνου. Στο ανωτέρω παράδειγμα (της Αρχαίας Ολυμπίας) θεωρείται βέβαιο πως το έργο θα συμβάλλει στην προώθηση του τουρισμού, αφού εκατομμύρια τουρίστες ανά τον κόσμο οι οποίοι θα δουν το σχετικό βίντεο με την ψηφιακή αναπαράσταση της Αρχαίας Ολυμπίας, αναμένεται να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον της μετάβασης στον αρχαιολογικό χώρο προκειμένου να τον δουν από κοντά.

Ακόμη, η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλει στην αγωγή του επισκέπτη. Δηλαδή τα εκθέματα με τη βοήθεια της τεχνολογίας (video walls, ψηφιακή αναπαράσταση, προσομοιώσεις) «ζωντανεύουν» μπροστά στα μάτια των θεατών (Elias 2019: 4), μεταδίδοντας μυσταγωγικά ολόκληρο το πληροφοριακό υλικό δίχως πολλά λόγια. Άλλωστε μια εικόνα ισούται με χίλιες λέξεις. Η επιτυχημένη online παρουσίαση των εκθεμάτων βοηθά ώστε να μεταλαμπαδεύονται τα μηνύματα, οι αξίες και η κρυμμένη ιδεολογία και κληρονομιά (Lu & Pan 2010:3). Κατ' αυτόν τον τρόπο ένα μουσείο συμβάλλει ώστε να αναδειχθεί η παιδαγωγική λειτουργία του προς κάθε μαθητή-επισκέπτη και να αναπτυχθεί μια ουσιαστική επικοινωνία μαζί του (Νάκου 2001: 125) καθιστώντας τα μνημεία πυρήνες πολιτιστικής και αειφόρου ανάπτυξης (Ronchi 2019: 187). Όλα τα παραπάνω εδραιώνουν ορθώς την πεποίθηση πως χάρη στην ψηφιακή αναπαράσταση, ο διαδικτυακός επισκέπτης λαμβάνει ένα πρώτο παιδευτικό μάθημα για την ψυχή του, αφού ο ίδιος εμβαθύνει σε σκέψεις, και καλύπτει γνωστικά ορισμένα κενά του. Έτσι, προλειαίνεται το έδαφος και αναμένεται να επισκεφτεί τον χώρο του πολιτισμού τον οποίο είδε ψηφιοποιημένα στο διαδίκτυο. Ουσιαστικά, η ψηφιακή τεχνολογία επαναφέρει τα μνημεία στο επίκεντρο, καθιστώντας αυτά κοινό κτήμα όλων των ανθρώπων δίχως να υποβαθμίζει το γνωσιακό και διανοητικό κεφάλαιο που αυτά φέρουν.

Τέλος, στο πλαίσιο της προώθησης ενός μουσείου ή αρχαιολογικού χώρου συμβάλλουν και ορισμένες ενέργειες προωθητικές (Kotler 1998: 57 επ.), όπως για παράδειγμα η ανάπλαση του εξωτερικού χώρου του μουσείου (φύτευση δέντρων, λουλουδιών, δημιουργία κήπων, κατασκευή συντριβανιών), η αναδιαμόρφωση των παρακείμενων κοινόχρηστων χώρων (απομάκρυνση σκουπιδιών, εξωραϊσμός του χώρου) η πεζοδρόμηση έξω από το μουσείο (η οποία θα διευκολύνει την προσέλευση του κάθε επισκέπτη) και εν γένει η ουσιαστική ένταξη του μουσείου στο πλαίσιο της πόλης με μήνυμα πως όλοι οι δρόμοι οδηγούν στον πολιτισμό, όπως αυτός παρουσιάζεται μέσα από τα εκθέματα του μουσείου. Αυτές οι προωθητικές ενέργειες οι οποίες παρουσιάζονται από τον Kotler αναμφισβήτητα αναδεικνύουν τον πρώτο άξονα του σχεδίου ερμηνείας ενός πολιτιστικού χώρου.

β) Ενώ το πρώτο τμήμα του σχεδίου ερμηνείας δεν αφορά τον ίδιο τον επισκέπτη στον χώρο εντός του μουσείου (ή του αρχαιολογικού χώρου), το δεύτερο άπτεται αυτού. Ειδικότερα, κρίνεται ιδιαίτερος σημαντικό ο επισκέπτης να αισθανθεί εντός του μουσείου οικεία, φιλόξενα με ένα ξεκάθαρο πλάνο και προσανατολισμό (Falk& Dierking 2000:139). Εάν αυτό δε συμβεί, τότε ο επισκέπτης δεν θα είναι δυνατόν να συγκεντρωθεί, να οργανώσει τις σκέψεις του και έτσι να αντλήσει την πνευματική ωφέλεια. Εφόσον, όμως, υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες αναφορικά με τα εκθέματα και τις εκθέσεις, τις δραστηριότητες, οι οποίες υλοποιούνται εντός του μουσείου και όλα τα ανωτέρω διατίθενται και σε έντυπη μορφή (υλικό προς διανομή), τότε ο επισκέπτης αισθάνεται απόλυτα ενταγμένος στον χώρο (Νικονάνου & Μπούνια & Φιλιππουπολίτη & Χουρμουζιάδη & Γιαννούτσου 2015:220), κατανοεί, προσανατολίζεται και εν τέλει απολαμβάνει το πολιτιστικό προϊόν (Grimwade&Carter 2000: 45). Αντιθέτως, εάν υπάρχουν επαναλήψεις μέσα στο μουσείο, τότε είναι αρκετά πιθανόν να χάσει ο επισκέπτης το ενδιαφέρον του για τα εκθέματα, εξ ου και δε θα επιδεικνύει τη δέουσα προσοχή σε αυτά (Moscardo 1999: 28). Η άποψη του Moscardo περί ταχείας απώλειας του ενδιαφέροντος του επισκέπτη λόγω επαναλήψεων στο μουσείο διέπεται από μια υπερβολή η οποία ωστόσο κατά τη γράφουσα κατατείνει στο να

αναδείξει τη σημασία του σωστού προσανατολισμού ως 2^{ου} άξονα του σχεδίου ερμηνείας.

Εννοείται πως καταλυτικό ρόλο παίζει και το προσωπικό του μουσείου. Εφόσον οι αρχαιολόγοι, οι μουσειολόγοι που απασχολούνται στο μουσείο είναι διαθέσιμοι να παράσχουν χρήσιμες πληροφορίες στον επισκέπτη (Νικονάνου, Ν. & Μπούνια, Α. & Φιλίππουπολίτη, Α., & Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαννούτσου, Ν. 2015, 53) και απαντούν με χαρά σε όλα τα ερωτήματα τα οποία τίθενται από αυτόν δίχως γογγυσμό ή αδιαφορία, αυτομάτως δημιουργούν μια πολύ όμορφη και ζεστή ατμόσφαιρα και κάνουν τον επισκέπτη να επιθυμεί να παρατείνει την επίσκεψή του αντλώντας τα παρεχόμενα πνευματικά οφέλη (Lord, 2007:37 επ.), αισθανόμενος γνωστική πληρότητα (Παυλογεωργάτος 2003: 23-24). Η σημασία του ρόλου που παίζει το προσωπικό του μουσείου είναι μείζων ιδίως εάν σκεφτούμε το τί θα συνέβαινε στην αντίθετη περίπτωση. Εάν, λοιπόν, το εξειδικευμένο προσωπικό του μουσείου λειτουργεί διεκπεραιωτικά και απλώς αφήνει τον επισκέπτη να περιπλανιέται στον χώρο δίχως να του παρέχεται κάποια πληροφόρηση παρά μονάχα όση αντλεί από τις καρτέλες των εκθεμάτων, τότε είναι λογικό πως εκείνος θα αισθανθεί αφιλόξενα σε έναν «κρύο» χώρο και σίγουρα θα επισπεύσει την αποχώρησή του δίχως καμιά ουσιαστική ωφέλεια.

Ακόμη κρίνεται σκόπιμο να υπάρχει η διεπιστημονικότητα στον χώρο του μουσείου. Με άλλα λόγια δεν είναι δυνατόν οι ανάγκες ενός ολόκληρου μουσείου (είτε μικρότερου είτε μεγαλύτερου) να καλύπτονται από έναν μουσειολόγο όσο εξειδικευμένος και εάν είναι. Χρειάζεται η εμπειρία επιστημόνων από διαφορετικούς κλάδους (ιστορικών, αρχαιολόγων, συντηρητών έργων τέχνης, λαογράφων). Στην περίπτωση της Ελλάδας εύλογα θα υπογραμμίσει κάποιος πως ιδίως τα τελευταία χρόνια της οικονομικής κρίσης το υπουργείο πολιτισμού δεν παρείχε πολλούς πόρους προς τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους (<http://psep-yppo.gr/>). Αυτή η συνθήκη ήταν συνέπεια της οικονομικής κρίσης. Έτσι βρέθηκαν υποστελεχωμένα μουσεία (<http://psep-yppo.gr/>) τα οποία δίνουν προς τα έξω έντονα την εικόνα της εγκατάλειψης (με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται ένα οικείο κλίμα). (<https://www.kathimerini.gr/society/916998/ypourgika-egkainia-sto-moyseio->

[toy-enos-ypalliloy/](#)). Το πρόβλημα είναι δυνατόν να λυθεί με καμπάνιες προσέλκυσης εθελοντών οι οποίοι λόγω της αγάπης τους για την ιστορία και τον πολιτισμό είναι διαθέσιμοι να αφιερώσουν χρόνο και να επιδείξουν ζέση απασχολούμενοι στο μουσείο ούτως ώστε να αναβαθμίσουν την πολιτιστική εμπειρία του εκάστοτε επισκέπτη.

Ένα τέτοιο παράδειγμα υλοποιείται στο μουσείο των Φιλίππων καθώς και στον παρακείμενο αρχαιολογικό χώρο. Ειδικότερα, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου ο Δήμος Καβάλας (μέσω της δημοτικής επιχείρησης Δημωφέλεια) προσκαλεί πρόσωπα τα οποία ενδιαφέρονται να συνδράμουν εθελοντικά σε εκδηλώσεις του μουσείου των Φιλίππων αλλά και του αρχαιολογικού χώρου (<https://philippi-festival.gr/>). Συνηθέστερα νεότερης και μέσης ηλικίας άτομα εκδηλώνουν ενδιαφέρον να βοηθήσουν τους καλοκαιρινούς μήνες στο στήσιμο των σκηνικών στον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων όπου πραγματοποιούνται οι θεατρικές παραστάσεις στο πλαίσιο του φεστιβάλ ή επιλέγουν να βοηθήσουν στην υποδοχή του μουσείου ιδίως όταν ομιλούν και ξένες γλώσσες ή διοργανώνουν εκπαιδευτικά σεμινάρια στον αρχαιολογικό χώρο για μικρούς μαθητές (συνεπώς συντρέχει και η ξεχωριστή πολιτιστική ερμηνεία για τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα). Όλο αυτό το έμψυχο δυναμικό αποτελεί την κινητήριο δύναμη του αρχαιολογικού χώρου, η οποία καταφέρνει και υλοποιεί επιτυχημένα όλες τις πολιτιστικές δράσεις της (<https://philippi-festival.gr/>).

Ωστόσο, η διεύθυνση του μουσείου οφείλει να προσέξει να μη δημιουργηθούν εντάσεις και τριβές μεταξύ του μόνιμου προσωπικού του μουσείου και των εθελοντών. Αυτό είναι δυνατόν να συμβεί επειδή για παράδειγμα ένας αρχαιολόγος μπορεί να αισθανθεί πως η δική του εργασία μπορεί να αντικατασταθεί από την πληθώρα των εθελοντών οι οποίοι συνδράμουν στο έργο του δίχως να αμείβονται (Ambrose 2006: 281-284). Ως εκ τούτου, μπορεί να υπάρξουν έριδες οι οποίες δε θα συμβάλλουν στη δημιουργία και στη διατήρηση μιας ωραίας ατμόσφαιρας στο μουσείο γεγονός το οποίο θα εισπράξει ο επισκέπτης και θα αισθανθεί αφιλόξενα.

γ) Το τρίτο στάδιο του σχεδίου ερμηνείας άπτεται εκ νέου του πολιτιστικού χώρου. Εν προκειμένω, ο επισκέπτης λαμβάνει ερεθίσματα ούτως ώστε να είναι

ενεργά συμμετέτοχος στις δράσεις του μουσείου (Young 2021: 7-20). Το ζητούμενο λοιπόν σε αυτήν τη φάση είναι η αποφυγή της παθητικής στάσης του επισκέπτη και η μέριμνα εκ μέρους των διαχειριστών του μουσείου να καταστήσουν τον επισκέπτη ένα ενεργό κύτταρο μέσα στο μουσείο (Grimwade & Carter 2000: 45). Για παράδειγμα, είναι δυνατόν σε συγκεκριμένους χώρους του μουσείου να λάβουν χώρα παρουσιάσεις-προβολές μετά το πέρας των οποίων ζητείται από τους διαχειριστές η γνώμη του επισκέπτη, η καταγραφή των σκέψεων και των προβληματισμών του καθώς και των συναισθημάτων τα οποία του γεννήθηκαν. Επίσης, είναι δυνατόν ένα μουσείο να διοργανώνει εκθέσεις με ορισμένο περιεχόμενο και ακολούθως να υπάρχει συζήτηση και ενθάρρυνση υποβολής ερωτήσεων με τη μορφή στρογγυλής τράπεζας αναφορικά με την έκθεση στην οποία θα συμμετάσχει ο κάθε επισκέπτης που ενδιαφέρεται.

Ακόμη, τα τελευταία χρόνια, τα μουσεία συνηθέστερα προσφέρουν προγράμματα ανάδειξης του πολιτιστικού πλούτου (Kelbaugh 2021: 39-48). Τα εν λόγω προγράμματα καταρτίζονται από ειδικούς του κλάδου, όπως αρχαιολόγους, μουσειολόγους, οι οποίοι πλην της γνώσης και της αδιαμφισβήτητης ζέσης για το αντικείμενο εργασίας τους θα πρέπει να χαρακτηρίζονται και από συστηματικό και οργανωτικό πνεύμα αλλά και βασικές αρχές marketing (McLean 1997: 51-52). Εν προκειμένω, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως τα εκπαιδευτικά βιωματικά προγράμματα των μουσείων (Νικονάνου & Μπούνια & Φιλιππουπολίτη & Χουρμουζιάδη & Γιαννούτσου 2015:96-101) διέπονται από μια ελευθερία καθώς και μια ευελιξία δίχως να συντρέχει ένα αυστηρό και αρκετά αγκυλωμένο πλαίσιο όπως αυτό συναντάται στην τυπική εκπαίδευση (πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια). Τα εν λόγω εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων (Hilgers 1999: 21-23) συνδέουν τη μάθηση με την ψυχαγωγία (Δάλκος 2002: 163-178), ενώ συγχρόνως αποτελούν γέφυρα του θεωρητικού υποβάθρου το οποίο έχει κατακτηθεί μέσα στη σχολική αίθουσα με το πρακτικό (Σέξτου 2007: 66-75) που είναι η εν τοις πράγμασι βιωματική μάθηση (Κόκκινος & Αλεξάκη 2002: 298-299). Προκειμένου, όμως, να επιτευχθεί αυτή η σύνδεση της μάθησης με την ψυχαγωγία καθώς και η γεφύρωση των θεωρητικών γνώσεων με την απτή αντίληψη της γνώσης, η οποία κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών (Ζαφειράκου 2000: 17-34) απαιτείται μια οργανωμένη προσέγγιση των

εκθεμάτων και μια λελογισμένη και έξυπνη παρουσίαση αυτών, ούτως ώστε τα μηνύματα που φέρει και εκπέμπει το κάθε έκθεμα να βρουν τον αποδέκτη τους (Solomon 2007: 110-144). Σε κάθε περίπτωση είναι δεδομένο πως οι μαθητές σε ένα μουσείο γίνονται πλέον συμμετοχοί σε εκπαιδευτικά προγράμματα και όχι παθητικοί δέκτες ξεναγήσεων (Τζιαφέρη 2005: 44). Όλες οι παραπάνω τοποθετήσεις επαληθεύουν το γεγονός πως μέσω των μουσειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το μουσείο θα εκπέμψει ένα μήνυμα και το εν λόγω μήνυμα θα το εισπράξει ο μαθητής. Έτσι, μεταξύ πομπού και δέκτη θα υπάρξει μια γόνιμη ανταλλαγή μηνύματος. Με όλους αυτούς τους τρόπους (προβολές, συγκεκριμένες εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα) ο μαθητής ως επισκέπτης του μουσείου εμπλέκεται δημιουργικά με τις δράσεις του μουσείου, στοιχείο το οποίο συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της ουσιαστικής πολιτιστικής ερμηνείας.

δ) Το τέταρτο στάδιο του σχεδίου ερμηνείας άπτεται της ενδυνάμωσης της εμπειρίας την οποία βίωσε ο επισκέπτης εντός του μουσείου (Grimwade & Carter 2000: 45). Εν προκειμένω, είναι δυνατόν να παρέχεται πληροφοριακό υλικό το οποίο διανέμεται στον επισκέπτη μετά το πέρας της επίσκεψης ή κάποιο ερωτηματολόγιο το οποίο καλείται να απαντήσει προκειμένου να φανεί το κατά πόσον εμπέδωσε τις πληροφορίες τις οποίες άκουσε. Επίσης, είναι δυνατόν εφόσον έχει δημιουργηθεί κάποια σχετική ιστοσελίδα του μουσείου (Νικονάνου & Μπούνια & Φιλιππουπολίτη & Χουρμουζιάδη & Γιαννούτσου 2015:226επ.) στο διαδίκτυο να παραπεμφθεί ο επισκέπτης στον συγκεκριμένο ιστότοπο προκειμένου να καταγράψει την εμπειρία του, να συμπληρώσει ερωτήσεις κατανόησης, να «παίξει» παιχνίδια τα οποία είναι ειδικώς σχεδιασμένα και αφορούν στα εκθέματα του μουσείου και πολλά άλλα. Το εν λόγω στάδιο του σχεδίου ερμηνείας είναι εξίσου σημαντικό όσο και τα προηγούμενα, εξ ου και το δημιουργικό τμήμα των μουσείων χρειάζεται να αφιερώσει χρόνο ούτως ώστε να σχεδιάσει τα κατάλληλα προγράμματα μέσω των οποίων θα τελιωθεί επιτυχώς η πολιτιστική ερμηνεία. Οι αναφερόμενοι -στη βιβλιογραφία- τρόποι ενδυνάμωσης είναι καθαρά ενδεικτικοί και ουδόλως εξαντλητικοί. Το θεωρητικό πλαίσιο περί του σχεδίου ερμηνείας θα εξειδικευτεί στην επόμενη ενότητα με τη μελέτη περίπτωσης η οποία θα εξεταστεί.

3.3 Το σχέδιο ερμηνείας στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστεί το σχέδιο ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης ως μουσείου προτύπου στην κατεύθυνση της πολιτιστικής ερμηνείας,

3.3.1 Προώθηση

Αναφορικά με τον πρώτο άξονα του σχεδίου ερμηνείας, δηλαδή την προώθηση, το υπό εξέταση μουσείο έχει δημιουργήσει μια σύγχρονη ιστοσελίδα στην οποία παρέχονται πάρα πολλές πληροφορίες ανά κατηγορία γεγονός το οποίο διευκολύνει ιδιαιτέρως τον μαθητή ο οποίος θα το επισκεφτεί στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής. Ειδικότερα, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη κλίση και αγάπη των μαθητών προς την τεχνολογία, θεωρείται βέβαιο πως η τρισδιάστατη ψηφιοποίηση συγκεκριμένων εκθεμάτων (<https://www.heraklionmuseum.gr/trisdiastati-psifiopoiisi/>) θα αποτελέσει έναν πόλο έλξης για εκείνους (Νικονάνου, Ν. & Μπούνια, Α. & Φιλιππουπολίτη, Α., & Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαννούτσου, Ν. 2015, 242) .

Με άλλα λόγια, όταν ο μαθητής ενημερωθεί από τη διεύθυνση του σχολείου πως πρόκειται να λάβει χώρα μια εκδρομή στο ανωτέρω μουσείο, είναι εύλογο είτε μόνος είτε με τη συνδρομή του δασκάλου να πλοηγηθεί στον ιστότοπο του μουσείου και το στοιχείο το οποίο θα τον συνεπάρει και θα του τραβήξει την προσοχή είναι σίγουρα τα συγκεκριμένα εκθέματα του μουσείου τα οποία παρουσιάζονται στις οθόνες του ηλεκτρονικού υπολογιστή ψηφιοποιημένα. Για παράδειγμα, ένα ψηφιοποιημένο έκθεμα είναι το είδωλο θεάς με υψωμένα χέρια το οποίο ανάγεται περίπου στο 1300-1200 π.Χ. (<https://www.heraklionmuseum.gr/trisdiastati-psifiopoiisi/>). Αφού λάβει χώρα η φόρτωση της εικόνας, μετά από λίγα δευτερόλεπτα παρουσιάζεται το είδωλο το οποίο περιστρέφεται και ο θεατής έχει τη δυνατότητα της ολιστικής θέασης του

αγαλματιδίου. Το ενδιαφέρον επίσης στοιχείο είναι η επιλογή του μαύρου φόντου το οποίο λειτουργεί προωθητικά και ενισχυτικά για το εικονιζόμενο έκθεμα. Αυτός ο τρόπος προβολής σε συνδυασμό με τις παρεχόμενες πληροφορίες βοηθούν τον μαθητή να λάβει μια πρώτη ενημέρωση για το τί θα δει όταν μεταβεί στο μουσείο και έτσι να διεγερθεί ακόμη περισσότερο η φαντασία του αλλά και η ζέση για την επίσκεψη. Συνεπώς, αυτή η ψηφιοποίηση λειτουργεί προωθητικά για το μουσείο και επιτυγχάνει απόλυτα τον σκοπό του πρώτου άξονα του σχεδίου ερμηνείας.

Όμως, αναφορικά με την ψηφιοποίηση θα πρέπει να υπογραμμιστεί πως απαιτείται να δαπανηθούν αρκετά ακόμη κονδύλια προκειμένου αν όχι όλες τουλάχιστον οι περισσότερες συλλογές να ψηφιοποιηθούν και να αναρτηθούν διαδικτυακά. Δεν αρκεί για την επίτευξη των στόχων της προώθησης η επιλεκτική ψηφιοποίηση ορισμένων εκθεμάτων. Είναι μια καλή και γόνιμη αρχή αλλά σίγουρα δε θα πρέπει η διοίκηση του μουσείου να μείνει σε αυτό το στάδιο. Είναι κατανοητό πως το συγκεκριμένο εγχείρημα είναι πολυδάπανο και ίσως χρειαστεί τη συνδρομή των ευρωπαϊκών κονδυλίων (ας μη ξεχνάμε πως ακόμη και η διαμόρφωση της σύγχρονης ιστοσελίδας του μουσείου έλαβε χώρα με τη χρηματοδότηση του ΕΣΠΑ, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του αρχαιολογικού μουσείου: <https://www.heraklionmuseum.gr/>). Όμως, επειδή προγράμματα υποστηρικτικά για τον πολιτισμό των χωρών της ΕΕ υλοποιούνται σε ετήσια βάση, είναι σημαντικό να γίνουν οι συγκεκριμένες ενέργειες οι οποίες μακροπρόθεσμα θα ενισχύσουν και θα προωθήσουν το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης.

Περαιτέρω, ένα ακόμη στοιχείο το οποίο συμβάλλει στην προώθηση του ανωτέρω μουσείου είναι η δυνατότητα εικονικής περιήγησης (Νικονάνου, Ν. & Μπούνια, Α. & Φιλιππουπολίτη, Α., & Χουρμουζιάδη, Α. & Γιαννούτσου, Ν. 2015, 244). Ο μαθητής δύναται να πλοηγηθεί σε οκτώ αίθουσες του μουσείου(<https://www.heraklionmuseum.gr/eikoniki-ksenagisi/#ksenagisi>). Η πρώτη αφορά στην εποχή του λίθου, η δεύτερη στη μέση εποχή του χαλκού, η τρίτη άπτεται της ύστερης εποχής του χαλκού, η τέταρτη αφορά στους τάφους της νεοανακτορικής περιόδου, η πέμπτη σχετίζεται με τις μινωικές τοιχογραφίες,

η έκτη και η έβδομη αφορούν στις πόλεις και στα ιερά από τον 10^ο αιώνα π.Χ. έως και τον 4^ο αιώνα π.Χ., ενώ η όγδοη σχετίζεται με τη γλυπτική κατά την ελληνιστική περίοδο και τα ρωμαϊκά χρόνια. Δεξιά στην οθόνη υπάρχουν οι ονομασίες συγκεκριμένων εκθεμάτων. Κλικάροντας στην ονομασία αυτή, ο μαθητής θα διαπιστώσει πως η εικόνα επικεντρώνεται στο συγκεκριμένο έκθεμα εντός του μουσείου και έτσι ο πλοηγούμενος μπορεί να διαπιστώσει τη θέση στην οποία βρίσκεται το έκθεμα στον χώρο (στοιχείο το οποίο θα τον διευκολύνει αργότερα κατά την επίσκεψή του στο μουσείο) αλλά επίσης μπορεί να κάνει «zoom» στο έκθεμα και να παρατηρήσει λεπτομέρειές του. Συνεπώς, ο κάθε μαθητής ανάλογα με τα γνωστικά του ενδιαφέροντα θα εστιάσει την προσοχή του σε συγκεκριμένες αίθουσες, θα δει το φωτογραφικό υλικό, θα διαβάσει τις σχετικές πληροφορίες και κατ' ουσίαν θα μεταβεί στο μουσείο έτοιμος να αλιεύσει μεγαλύτερη και σε βάθος γνώση, όπως αυτή θα του παρασχεθεί με τη φυσική του παρουσία στον χώρο του μουσείου.

Όπως στην περίπτωση της ψηφιοποίησης των εκθεμάτων, έτσι και στην περίπτωση της εικονικής περιήγησης, χρειάζεται αναβάθμιση της υπάρχουσας τεχνολογικής υποδομής. Με άλλα λόγια, απαιτούνται περισσότεροι πόροι ούτως ώστε ο μαθητής ως μέλλον επισκέπτης του μουσείου να έχει την ευκαιρία να περιηγηθεί σε όλους τους χώρους του μουσείου και όχι μονάχα σε επιλεγμένους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η προώθηση ως πρώτος άξονας του σχεδίου ερμηνείας του αρχαιολογικού μουσείου του Ηρακλείου της Κρήτης θα επιτύχει το εκατό τοις εκατό των στόχων της.

Περαιτέρω, ένα ακόμη στοιχείο το οποίο λειτουργεί προωθητικά είναι η ύπαρξη του χάρτη των αρχαιολογικών χώρων της Κρήτης στον ιστότοπο του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου της Κρήτης (<https://www.heraklionmuseum.gr/chartis-archaiologikon-choron/#chartis>).

Κατ' αρχάς ο μαθητής ως επισκέπτης δύναται να προσδιορίσει γεωγραφικά την τοποθεσία του μουσείου και επίσης έχει την ευκαιρία να εντοπίσει και έτερες περιοχές με αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Με άλλα λόγια, όταν ο μαθητής θα επισκεφτεί το ανωτέρω μουσείο και θα διαπιστώσει πως εκεί εκτίθενται πολιτιστικά στοιχεία από τη Γόρτυνα παραδείγματος χάριν, εφόσον δε γνωρίζει

το πού βρίσκεται η εν λόγω πόλη, τότε είναι δυνατόν να την εντοπίσει στον συγκεκριμένο χάρτη. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να προετοιμαστεί επαρκώς και να είναι κατατοπισμένες ως προς την προέλευση των εκθεμάτων από διαφορετικά σημεία του νησιού της Κρήτης.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό στοιχείο στην κατεύθυνση της προώθησης του μουσείου είναι οι πληροφορίες οι οποίες παρέχονται στον ιστότοπο αναφορικά με την ιστορία του μουσείου (<https://www.heraklionmuseum.gr/istoria-tou-amh/#istoria>). Έτσι, ο μαθητής μπορεί να διαβάσει όλο το καταγεγραμμένο πληροφοριακό υλικό στην ιστοσελίδα, να σημειώσει πιθανές απορίες του τις οποίες θα εκφράσει στον μουσειολόγο κατά την επίσκεψη, να συνδυάσει τις πληροφορίες με τις εικόνες και έτσι το μουσείο προλειαίνει το γνωστικό έδαφος των μαθητών οι οποίοι σε επόμενα στάδια του σχεδίου ερμηνείας θα αντλήσουν τα μέγιστα πνευματικά οφέλη αλλά και συμβάλλει στη διευκόλυνση του έργου των δασκάλων και των μουσειολόγων. Στην ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και ο χάρτης του μουσείου (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekthesi/>) αλλά συνάμα και η παρουσίαση της ιστορία της Κρήτης. Μάλιστα έχει ενδιαφέρον το γεγονός πως το φυλλάδιο με τα του μουσείου το οποίο είναι αναρτημένο διαδικτυακά είναι μεταφρασμένο σε επτά γλώσσες, πράγμα το οποίο σημαίνει πως ακόμη και ένας μαθητής από το εξωτερικό ο οποίος επισκέπτεται το νησί της Κρήτης στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής δύναται να αναγνώσει το ανωτέρω φυλλάδιο και κατ' αυτόν τον τρόπο, το μουσείο με δειλά πλην όμως σταθερά βήματα καταφέρνει και μεταλαμπαδεύει το μήνυμα της ιστορίας και του πολιτισμού που φέρει.

Το στοιχείο το οποίο χρήζει βελτίωσης είναι η ενδεδειγμένη παρουσίαση της ιστορίας του μουσείου η οποία θα είναι περισσότερο κατατοπιστική και θα βοηθά τον μαθητή να αντιλαμβάνεται περισσότερα και να κατανοεί βαθύτερα τα του μουσείου. Σίγουρα η παρουσίαση της ιστορίας του μουσείου είναι ενέργεια προώθησης ανήκουσα στο πρώτο στάδιο του σχεδίου ερμηνείας, όμως είναι σημαντικό αυτή η παρουσίαση να μην περιορίζεται σε αναφορά στους κυριότερους σταθμούς της ιστορίας αυτού του σημείου, αλλά αντίθετα να επεκτείνεται και να αναλύει περαιτέρω εκφάνσεις του μουσείου. Το ανωτέρω

προτεινόμενο πλαίσιο αναμφισβήτητα θα συμβάλλει στην εντρύφηση των μαθητών και εν γένει των επισκεπτών στην ιστορία του μουσείου καθώς και στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

3.3.2 Προσανατολισμός

Εφόσον ο μαθητής στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής φθάνει στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου Κρήτης έχει τη δυνατότητα να ξεναγηθεί από ένα εξειδικευμένο προσωπικό άφθονο (<https://www.heraklionmuseum.gr/to-moyseio/#organosi>). Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός πως το εν λόγω μουσείο δε στερείται προσωπικού, όπως συμβαίνει με άλλα μουσεία στη χώρα. Ειδικότερα, στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου εργάζονται μουσειολόγοι, αρχαιολόγοι, συντηρητές έργων τέχνης, λαογράφοι, επικοινωνιολόγοι, σύμβουλοι δημοσίων σχέσεων. Το εν λόγω προσωπικό είναι κατανομημένο σε διάφορα τμήματα όπως π.χ. το τμήμα προϊστορικών και μινωικών αρχαιοτήτων, το τμήμα προκλασικών, κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων, το τμήμα εκθέσεων επικοινωνίας και διεύθυνσης. Είναι σαφές πως η ανωτέρω κατηγοριοποίηση των τμημάτων βοηθά στην εξειδίκευση και στην αποφυγή εμπλοκής ενός επιστήμονα στο γνωστικό αντικείμενο κάποιου άλλου. Αυτή λοιπόν η οργάνωση του μουσείου αφήνει το αποτύπωμά της σε κάθε επισκέπτη. Εισερχόμενος για παράδειγμα ένας μαθητής αντιλαμβάνεται άμεσα πως ο αρχαιολόγος ο οποίος τον ξεναγεί είναι ένας επαίων του αντικειμένου δυνάμενος να απαντήσει σε όποιο ερώτημα του τεθεί και άπτεται των γνωστικών του ενδιαφερόντων. Ακολούθως, εισερχόμενος σε μια άλλη αίθουσα του μουσείου στην οποία εκτίθενται πολιτιστικά στοιχεία άλλης περιόδου, αναλαμβάνει να τον ξεναγήσει ο εκεί εξειδικευμένος μουσειολόγος, γεγονός το οποίο γεννά στον μαθητή την αίσθηση της άνεσης, της «γνωστικής ασφάλειας» και της ταχύτερης εξοικείωσης με τον χώρο.

Ένα στοιχείο το οποίο παίζει καταλυτικό ρόλο στον προσανατολισμό των μαθητών είναι σίγουρα και η μεταδοτικότητα των επιστημόνων του μουσείου. Ειδικότερα είναι μείζον θέμα ο αρχαιολόγος που αναλαμβάνει την ξενάγηση να μη χρησιμοποιεί μια «στείρα», δύσκολη για τον μαθητή γλώσσα αλλά να φροντίσει

να κάνει χρήση μιας εύληπτης γλώσσας προς τους μαθητές αντιλαμβανόμενος αφενός την ομάδα στόχου στην οποία απευθύνεται, μη απεμπολώντας όμως την επιστημονικότητά του. Άλλωστε, όπως έχει δηλώσει ο Lord, εάν ο αρχαιολόγος αποφύγει την ξύλινη γλώσσα μετάδοσης των πληροφοριών και λειτουργήσει περιπτωσιολογικά χρησιμοποιώντας παραδείγματα, είναι βέβαιο πως θα κρατήσει το ενδιαφέρον των μαθητών οι οποίοι θα αισθανθούν οικεία, φιλικά και άνετα εντός του μουσείου (Lord, 2007:37 επ.). Κατ' αυτόν τον τρόπο θα τεθεί ένα λιθαράκι στην ουσιαστική πολιτιστική ερμηνεία.

Τέλος, η διαρρύθμιση των χώρων του μουσείου βοηθά ιδιαίτερα τον κάθε μαθητή και εν γένει τον κάθε επισκέπτη να έχει έναν ξεκάθαρο προσανατολισμό ως προς το πού θα πορευτεί και τί θα δει. Ειδικότερα, στο ισόγειο υπάρχουν δώδεκα διαφορετικές αίθουσες με εκθέματα του μινωικού πολιτισμού μέσα από ποικίλες θεματικές ενότητες. Στον πρώτο όροφο παρουσιάζεται ο πολιτισμός της Κρήτης κατά τους ιστορικούς χρόνους. Αυτή η ταξινόμηση των εκθεμάτων ανά περιόδους λειτουργεί πολύ διευκολυντικά για τον μαθητή αφού δεν είναι δυνατόν να συγχέει τη γνώση που θα λάβει και αισθάνεται εξοικειωμένος με τον χώρο και με τις ιστορικές περιόδους τις οποίες περιδιαβαίνει.

3.3.3 Εμπλοκή

Το αρχαιολογικό μουσείο στο Ηράκλειο της Κρήτης έχει ξεχωρίσει για τα ιδιαίτερα διαδραστικά και πρωτοπόρα εκπαιδευτικά προγράμματα (Κύρδη 2011: 259-282) τα οποία υλοποιεί. Τα εν λόγω προγράμματα διαφοροποιούνται ανάλογα με την ομάδα στόχου στην οποία απευθύνονται (Brown & Mairesse 2018: 526). Έτσι, υπάρχουν εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία έχουν αμιγώς ως ομάδα στόχου τους μαθητές της τυπικής εκπαίδευσης (είτε μικρότερους μαθητές του δημοτικού σχολείου, είτε λίγο μεγαλύτερους μαθητές γυμνασιακών τάξεων), ενώ άλλα προσφέρονται για όλη την οικογένεια. Τόσο τα μεν όσο και τα δε λειτουργούν στην κατεύθυνση της προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς του μουσείου.

Δύο πολύ χαρακτηριστικά εκπαιδευτικά μουσειακά προγράμματα απευθυνόμενα σε μαθητές τα οποία είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής ή επίσκεψης είναι τα ακόλουθα: α) Το πρώτο εξ αυτών τιτλοφορείται: «Μια γιορτή στο παλάτι». (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#sxoleio>). Ειδικότερα, το εν λόγω εκπαιδευτικό πρόγραμμα απευθύνεται σε μικρούς μαθητές της τρίτης και της τετάρτης τάξης του δημοτικού σχολείου. Η επιλογή των μαθητών των συγκεκριμένων τάξεων δεν είναι τυχαία αφού στα σχολικά προγράμματα αυτών των τάξεων οι μαθητές διδάσκονται για τη μινωική Κρήτη και λαμβάνουν πλείστες πληροφορίες για τα μινωικά παλάτια. Έτσι, έχουν την ευκαιρία να αντιληφθούν πρακτικά το πληροφοριακό υλικό το οποίο διδάχθηκαν. Βέβαια, ο τρόπος πραγματοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι τέτοιος που ακόμη και εάν κάποιος μαθητής δε θυμάται τα της μινωικής Κρήτης ή απουσίαζε από το σχετικό μάθημα, δύναται πολύ εύκολα να παρακολουθήσει το παρόν μουσειακό πρόγραμμα, αφού η επιτυχής υλοποίησή του δεν εξαρτάται από την προγενέστερη πνευματική προετοιμασία των μαθητών επί του θέματος.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτού του προγράμματος, οι μικροί μαθητές καλούνται να συμμετάσχουν σε μια μινωική γιορτή. Χάρη στη συνδρομή ενός φανταστικού μινωικού ήρωα, οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τον τρόπο με τον οποίο υλοποιούνταν μια μινωική γιορτή. Οι μικροί μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας και προπαρασκευής της μινωικής γιορτής, περιηγούμενοι συγχρόνως στους χώρους και στις αίθουσες του μουσείου και ερχόμενοι σε επαφή με στοιχεία αρχιτεκτονικής της μινωικής Κρήτης, αλλά και διάφορα άλλα στοιχεία του κοινωνικού βίου των Κρητών της ανωτέρω περιόδου.

Το εν λόγω εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει διάρκεια ενενήντα λεπτών (η επιλογή αυτού του χρόνου είναι ιδανική προκειμένου να καλύψει όλες τις πτυχές του θέματος και παράλληλα να αποφευχθεί μια πιθανή κόπωση των μαθητών) και πραγματοποιείται ενώπιον είκοσι πέντε μαθητών οι οποίοι συνοδεύονται από έναν διδάσκαλο που αποτελεί και τον μεσολαβητή ανάμεσα στο πεδίο (μουσείο) και στους μαθητές (Κουλούρη-Αντωνοπούλου & Κασσάρης 1988: 48-50). Η χρήση της τεχνολογίας για την υλοποίηση του προγράμματος είναι καθοριστική

(Οικονόμου 2004: 2). Όλο το υλικό παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο ο οποίος ευνοεί τη διερεύνηση των απαντήσεων στα ερωτήματα που τίθενται εκ μέρους των μαθητών μέσα από τα εκθέματα τα οποία παρουσιάζονται.

β) Το δεύτερο εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο υλοποιείται στο αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου φέρει το όνομα: «*Ταξιδεύοντας στη Μεσόγειο*» (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#sxoleio>). Το παρόν πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές των τριών τάξεων του γυμνασίου και έχει ως βασικό στόχο να γνωρίσουν οι μαθητές τα πιο σημαντικά λιμάνια της Μεσογείου κατά τους προϊστορικούς και ιστορικούς χρόνους. Η παρούσα θεματική διδάσκεται στις γυμνασιακές τάξεις στο πλαίσιο του μαθήματος της ιστορίας και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο επιλέγονται οι συγκεκριμένοι μαθητές που δύνανται να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Κατά την πραγματοποίηση αυτής της εκπαιδευτικής πορείας, οι μαθητές γυμνασίου γνωρίζουν τους εμπορικούς δρόμους της αρχαιότητας, αναζητούν υλικά τα οποία απαντούσαν κατά τις ανωτέρω περιόδους και αντιλαμβάνονται τη σημασία την οποία είχε για το νησί της Κρήτης η ανάπτυξη διαπολιτιστικών επαφών με άλλους λαούς καθώς και την οικονομική ωφέλεια την οποία βίωσε η Κρήτη εξ αυτής της ανάπτυξης.

Ακολουθώντας τη φιλοσοφία του εκπαιδευτικού προγράμματος: «*Μια γιορτή στο παλάτι*», το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Ταξιδεύοντας στη Μεσόγειο*» (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#sxoleio>) δεν απευθύνεται σε μαθητές οι οποίοι θα πρέπει να έχουν προετοιμαστεί γνωστικά προκειμένου να το παρακολουθήσουν. Αντιθέτως, οποιοσδήποτε μαθητής είναι δυνατόν να συμμετάσχει στο μουσειακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα υπό την προϋπόθεση πως διακρίνεται για τη ζέση και την όρεξη να κατακτήσει εμπειρικά και απτά την προσφερόμενη γνώση. Ωστόσο, εφόσον οι μαθητές έχουν μια υποτυπώδη γνωστική βάση, είναι δυνατόν πληρέστερα να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του προγράμματος. Το ανωτέρω πρόγραμμα διαρκεί ενενήντα λεπτά και κατόπιν προγραμματισμού είναι δυνατόν να το παρακολουθήσει μια τάξη αποτελούμενη εκ νέου από είκοσι πέντε μαθητές οι οποίοι ωστόσο θα συνοδεύονται από έναν διδάσκοντα.

Ο διδάσκων είναι το πρόσωπο το οποίο θα έρθει σε επαφή με τον μουσειολόγο/αρχαιολόγο προκειμένου να προγραμματίσει την παρακολούθηση του προγράμματος στο πλαίσιο της σχολικής εκδρομής (Rudmann 1994: 139). Παράλληλα, ο διδάσκων θα απαντήσει στα ερωτήματα τα οποία πιθανώς θα τεθούν από τους μαθητές στο πεδίο γεγονός το οποίο επιτάσσει την κατάλληλη προετοιμασία του (DeWiit & Storksdiack 2008: 187). Το εποπτικό υλικό του προγράμματος είναι ιδιαιτέρως πλούσιο αλλά και σαφές και παρέχει όλο εκείνο το αναγκαίο υπόβαθρο στους μαθητές ούτως ώστε να αντλήσουν τα μέγιστα πνευματικά οφέλη με τη συνδρομή της τεχνολογίας.

Από την άλλη πλευρά, το αρχαιολογικό μουσείο Ηρακλείου Κρήτης υλοποιεί εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία απευθύνονται τόσο σε οικογένειες με παιδιά άνω των πέντε ετών όσο και σε μαθητές σχολείων. (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#oikogeneia>). Ένα εξ αυτών ονομάζεται: «Οι Μινωίτες στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου». Σε αυτό τα μικρά παιδιά πραγματοποιούν δραστηριότητες οι οποίες άπτονται αυτής της περιόδου και η όλη διαδικασία μετατρέπεται σε ένα ψυχαγωγικό παιχνίδι. Το δεύτερο πρόγραμμα αυτής της κατηγορίας έχει τίτλο: «Φυτά και Ζώα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου». Στο εν λόγω πρόγραμμα οι μικροί μαθητές περιηγούνται στην έκθεση της προϊστορικής συλλογής και ανακαλύπτουν γνωστά ζώα και φυτά της Μεσογείου. (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#oikogeneia>). Το τρίτο πρόγραμμα αυτής της κατηγορίας τιτλοφορείται: «Θεοί και Ήρωες στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου». Εν προκειμένω, οι μικροί μαθητές γνωρίζουν τους αρχαίους θεούς καθώς και τους ήρωες της αρχαιότητας μέσα από τα εκθέματα της ιστορικής περιόδου. Συγχρόνως, έχουν την ευκαιρία να γνωρίζουν σπουδαίους κρητικούς μύθους.

Όλα τα παραπάνω προγράμματα υλοποιούνται με τα πιο σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα εντός του περιβάλλοντος του μουσείου ακολουθώντας τις αρχές που διέπουν τη μουσειακή αγωγή. Σημαντική είναι επίσης η αρωγή του εργαστηρίου πολυμέσων δικτύων και επικοινωνιών του πρώην ΤΕΙ Κρήτης (νυν Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου). Χάρη στα ανωτέρω προγράμματα

εγείρεται το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών εξ ου και συμμετέχουν ενεργά στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία αφού την αντιμετωπίζουν ως παιχνίδι και έτσι λαμβάνουν την γνώση εν τοις πράγμασι και κατανοούν τη σημασία των εκθεμάτων. Μέσω λοιπόν των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου της Κρήτης επιτυγχάνεται απόλυτα το τρίτο στάδιο του σχεδίου ερμηνείας το οποίο άπτεται της εμπλοκής των επισκεπτών στις δράσεις του μουσείου. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη πως ο στόχος κάθε μουσείου είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εμπλοκή των επισκεπτών στις δραστηριότητες του μουσείου, κρίνεται σκόπιμο να αναλάβει περαιτέρω δράση το τμήμα εκθέσεων επικοινωνίας και εκπαίδευσης (<https://www.heraklionmuseum.gr/to-moyseio/#organosi>) προκειμένου να οργανώσει δράσεις και προγράμματα που θα αφορούν και λυκειακές τάξεις επειδή τα υπάρχοντα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν ένα ξεκάθαρο προσανατολισμό σε μαθητές μέχρι δεκαπέντε ετών.

3.3.4 Ενδυνάμωση

Μετά το πέρας της επίσκεψης των μαθητών στο μουσείο η εκπαιδευτική εμπειρία δεν ολοκληρώνεται. Αντιθέτως, το Αρχαιολογικό μουσείο Ηρακλείου Κρήτης έχει δημιουργήσει μια εκπαιδευτική εφαρμογή (<https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaideutiki-efarmogi/#efarmogi>), η οποία λειτουργεί στην κατεύθυνση της εμπέδωσης των γνώσεων που αποκόμισαν οι μαθητές στο πλαίσιο της επίσκεψης. Αυτή η εφαρμογή λαμβάνει τη μορφή της εύρεσης του κρυμμένου θησαυρού. Οι μικροί μαθητές θα μελετήσουν τις αρχαίες κρητικές γραφές και αφού απαντήσουν στα ερωτήματα που θα τεθούν, θα λάβει τα σύμβολα του μυστικού κωδικού και στο τέλος θα καταφέρουν να ανοίξουν την κρύπτη εντός της οποίας βρίσκεται ο θησαυρός. Πρόκειται για πολύ ενδιαφέρουσα εκπαιδευτική διαδικασία με τη μορφή ενός παιχνιδιού η οποία εδραιώνει την κατακτηθείσα γνώση εντός του μουσείου.

Περαιτέρω, το πλαίσιο της ενδυνάμωσης ενισχύεται και με το λεξικό των αρχαιολογικών όρων (<https://www.heraklionmuseum.gr/leksiko->

archaiologikon-oron/#leksiko) το οποίο βρίσκεται αναρτημένο στον ιστότοπο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου Κρήτης. Στο πλαίσιο της επίσκεψης οι μικροί μαθητές του σχολείου ακούνε πολλούς αρχαιολογικούς όρους οι οποίοι ίσως τους είναι άγνωστοι. Εννοείται πως εφόσον υπάρχει κάποια απορία η οποία εκφράζεται, άμεσα δίνεται η απάντηση επί του όρου από τον αρχαιολόγο ή τον μουσειολόγο. Λαμβάνοντας, όμως, υπόψη το γεγονός πως το ταξίδι στην ιστορία μπορεί να περιλαμβάνει πολλούς άγνωστους όρους τους οποίους ο μαθητής ακούει σωρευτικά σε μια ημέρα και μολονότι αυτοί επεξηγούνται, εύκολα περιέρχονται σε λήθη, κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη ενός πλήρους λεξικού αρχαιολογικών όρων. Αυτόν τον σκοπό εξυπηρετεί το ανωτέρω αναρτημένο στον ιστότοπο του μουσείου λεξικό και συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση και εδραίωση της αρχαιολογικής γνώσης.

Ακόμη, στην ίδια κατεύθυνση της ενδυνάμωσης ως τελευταίου σταδίου του σχεδίου ερμηνείας κινούνται και οι εκδόσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου(<https://www.heraklionmuseum.gr/ekdoseis/>). Ειδικότερα, με την επιμέλεια του μουσείου (επιμελητές: Δρ. Στέλλα Μανδαλάκη και Γιώργος Ρεθυμιωτάκης) εκδόθηκε το σύγγραμμα: *Μινωικός Κόσμος. Ταξίδι στις απαρχές της Ευρώπης*. Το εν λόγω σύγγραμμα με άφθονες εικόνες και πληροφορίες για τη μινωική Κρήτη είναι αναρτημένο διαδικτυακά. Συνεπώς, ο μαθητής ο οποίος περιηγήθηκε στα εκθέματα της μινωικής Κρήτης και άκουσε όλο το πληροφοριακό υλικό έχει τη δυνατότητα σε δεύτερο χρόνο μετά το πέρας της επίσκεψης να εδραιώσει την αποκτηθείσα γνώση μέσω της μελέτης του συγκεκριμένου συγγράμματος στο οποίο συγκεφαλαιώνονται τα όσα ελέχθησαν εντός του μουσείου. Η διαδικτυακή ανάρτηση είναι ιδιαίτερος χρήσιμη, αφού ο κάθε μαθητής δε καλείται να αγοράσει το σύγγραμμα αλλά δύναται να το μελετήσει όποτε το επιθυμεί με μια απλή πλοήγηση στον ιστότοπο και έτσι να θυμηθεί στοιχεία του μουσείου τα οποία πιθανώς ξέχασε.

Ο άξονας της ενδυνάμωσης ως τελευταίου τμήματος του σχεδίου ερμηνείας του Αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου Κρήτης είναι δυνατόν να αναπτυχθεί ακόμη περισσότερο μέσω της δημιουργίας των κατάλληλων quiz στην ιστοσελίδα του μουσείου. Το δημιουργικό τμήμα του μουσείου δύναται να δημιουργήσει μια

τράπεζα εύκολων και δύσκολων ερωτήσεων οι οποίες θα κατατείνουν στην ανάδειξη των γνώσεων όλων όσοι επισκέφθηκαν το μουσείο προκειμένου να διαπιστωθεί το επίπεδο κατάκτησης της γνώσης. Ακολούθως το τεχνικό τμήμα του μουσείου θα λάβει τις εν λόγω ερωτήσεις και θα τις διαμορφώσει με έναν έξυπνο και πρωτότυπο τρόπο ώστε το κάθε quiz να είναι αφενός δελεαστικό προς εκτέλεση, αφετέρου επιμορφωτικό.

Ο τρόπος με τον οποίο έχει καταρτιστεί το σχέδιο ερμηνείας στο Αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου δύναται να συμβάλει στην περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη της πόλεως του Ηρακλείου. Πρόκειται για έναν μοχλό ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών, ο οποίος στην πόλη του Ηρακλείου ενισχύεται σταθερά μέσα από την αυταπόδεικτη αξία του Αρχαιολογικού μουσείου το οποίο αποτελεί την κοιτίδα του τοπικού πολιτισμού. Πλην της αδιαμφισβήτητης πολιτιστικής και παιδευτικής αξίας των εκθεμάτων του μουσείου, το τελευταίο φέρει και μια ζώσα οικονομική δυναμική. Αυτή η οικονομική δυναμική εκφράζεται εμπράκτως μέσα από την έλευση των τουριστών (Butler 1980: 5-12), την εισροή χρήματος σε κάθε είδους επιχείρηση της πόλεως (τουριστικά περίπτερα, ταβέρνες, εστιατόρια, καφετέριες κ.α), τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας προκειμένου να καλυφθεί το αυξανόμενο τουριστικό κύμα, την οικονομική ενίσχυση των υφιστάμενων τοπικών επιχειρήσεων καθώς και τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων κυρίως στον κλάδο του τουρισμού. Με βάση τα ανωτέρω ο σύνδεσμος του πολιτισμού, της οικονομίας και της ανάπτυξης είναι αρραγής, ενιαίος και άκρως επιτυχημένος.

Επίλογος

Το μοντέλο διδασκαλίας το οποίο οφείλουν να ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί των σχολείων αποτελούσε και αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας. Έχοντας οι περισσότεροι διαπιστώσει πως το δασκαλοκεντρικό μοντέλο δεν είναι πλέον εφικτό να αποδώσει πνευματικούς καρπούς και θεωρείται τρόπον τινά παρωχημένο, ενώ αντίθετα το αμιγώς μαθητοκεντρικό μοντέλο δεν είναι εύκολα υλοποιήσιμο, πολλοί εκπαιδευτικοί επιλέγουν το συνεργατικό μοντέλο διδασκαλίας το οποίο συνδυάζει στοιχεία τόσο του δασκαλοκεντρικού όσο και του μαθητοκεντρικού μοντέλου. Στο εν λόγω μοντέλο μεταξύ των πολλών εναλλακτικών τρόπων διδασκαλίας περιλαμβάνεται και η διοργάνωση σχολικών εκδρομών.

Η σχολική εκδρομή αποτελεί μια οργανωμένη μετακίνηση των μαθητών με τη συνοδεία των διδασκόντων καθηγητών προς ένα επιλεγμένο μέρος από το οποίο οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να αντλήσουν ωφέλεια. Στο άκουσμα μιας επικείμενης εκδρομής οι μαθητές συνήθως πλημμυρίζουν από χαρά σκεπτόμενοι πως θα έχουν την ευκαιρία για μια μικρή σχολική ανάπαυλα. Ωστόσο, αυτή η θέαση της εκδρομής είναι μονομερής αφού ο στόχος της εκδρομής δεν είναι η απώλεια των διδακτικών ωρών, αλλά αντίθετα κατατείνει σε πολυποίκιλους στόχους όπως εκπαιδευτικούς, γνωστικούς, ψυχαγωγικούς. Χάρη στη σχολική εκδρομή, οι μαθητές αποκτούν βιωματική γνώση, εμπνέονται, εισπράττουν νέες προσλαμβάνουσες και ερεθίσματα, κατανοούν την ιστορία και τον πολιτισμό, μαθαίνουν τον σεβασμό προς το περιβάλλον (φυσικό και πολιτιστικό) αλλά συγχρόνως συσφίγγουν τις σχέσεις με τους άλλους συμμαθητές και τους καθηγητές επιτυγχάνοντας μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικοποίησης.

Τα είδη της σχολικής εκδρομής είναι ποικίλα εξ ου και συντρέχει κατηγοριοποίηση των σχολικών εκδρομών δίχως όμως να αποκλείεται μια εκδρομή να κατατάσσεται σε δύο ή περισσότερες κατηγορίες. Έτσι μια πρώτη κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η επιστημονική/επιμορφωτική. Αυτή συνηθέστερα υλοποιείται σε ένα μουσείο, ιστορικό ή αρχαιολογικό χώρο. Μια επόμενη κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η φυσιολατρική/περιβαλλοντική η οποία συνηθέστερα υλοποιείται σε προστατευόμενους φυσικούς χώρους για

παράδειγμα σε δρυμούς, δέλτα ποταμών και άλλους ανάλογους χώρους. Άλλη κατηγορία σχολικής εκδρομής είναι η ψυχαγωγική. Εν προκειμένω, οι μαθητές επισκέπτονται θέατρα, παρακολουθούν συναυλίες, ενώ τέλος η δημιουργική εκδρομή συνηθέστερα περιλαμβάνει την επίσκεψη σε εκθέσεις ζωγραφικής, γλυπτικής.

Προκειμένου να υλοποιηθεί σωστά αλλά συνάμα και επιτυχημένα μια σχολική εκδρομή απαιτείται ένας προγραμματισμός εκ μέρους του εκπαιδευτικού ο οποίος θα ηγηθεί της εκδρομής. Μείζον θέμα είναι η προετοιμασία των μαθητών εκ μέρους του εκπαιδευτικού ως προς τον τρόπο με τον οποίο εκείνοι οφείλουν να συμπεριφερθούν στον χώρο της εκδρομής ούτως ώστε να αντλήσουν τα μέγιστα πνευματικά οφέλη και συγχρόνως να μην αποτελέσουν παράγοντα δυσλειτουργίας και διατάραξης της ησυχίας του χώρου της επίσκεψης. Πλην, όμως, της αγωγής, ο διδάσκαλος φροντίζει να προλειάνει γνωστικά τους μαθητές, ούτως ώστε εκείνοι να μπορούν να κατανοούν ευκολότερα όλα όσα θα δουν. Άλλωστε η βιωματική γνώση ενισχύεται εφόσον υπάρχει ένα στοιχειώδες επίπεδο γνωστικής κατάρτισης. Τέλος, ο εκπαιδευτικός έρχεται σε επικοινωνία με τον υπεύθυνο του χώρου της επίσκεψης και συνεργάζεται μαζί του προκειμένου να καταρτίσουν από κοινού το πλάνο της επίσκεψης προς όφελος των μαθητών.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία της σχολικής εκδρομής για την αγωγή των μαθητών, το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδος προχώρησε στην έκδοση υπουργικής απόφασης (η οποία σημειωτέον επικαιροποιείται τακτικά) με βάση την οποία ρυθμίζεται το πλαίσιο της σχολικής εκδρομής στη χώρα μας. Το βασικό στοιχείο το οποίο οριοθετείται είναι ο προσδιορισμός των τόπων μιας σχολικής εκδρομής, οι οποίοι θα πρέπει να έχουν ιδιαίτερη μορφωτική και παιδαγωγική αξία (πολιτιστική, αρχαιολογική, ιστορική, οικολογική). Από την άλλη πλευρά, η σχολική εκδρομή διακρίνεται από έναν σχολικό περίπατο, ο οποίος συνήθως πραγματοποιείται σε κοντινά μέρη από τη σχολική μονάδα με στόχο κοινωνικοποιητικό, ψυχαγωγικό, παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό.

Η σχολική εκδρομή η οποία έχει έναν πολιτιστικό προσανατολισμό συνηθέστερα υλοποιείται σε ένα μουσείο. Το μουσείο αποτελεί ένα μόνιμο ίδρυμα που δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα και εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η έρευνα, η συντήρηση και η παρουσίαση των υλικών μαρτυριών της ανθρώπινης ύπαρξης με εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό στόχο. Συνεπώς, μια επίσκεψη σε έναν τέτοιο χώρο αποτελεί μια πολιτιστική εμπειρία μέσω της οποίας ο μαθητής κατακτά τη γνώση της ιστορίας και του πολιτισμού βιωματικά μέσω της άμεσης αντίληψης των πραγμάτων. Τα πνευματικά μηνύματα που φέρει και μεταδίδει το μουσείο θα διεισδύσουν στην ψυχή του και θα αφήσουν ένα ισχυρό αποτύπωμα. Το κάθε μουσείο μέσω των προγραμμάτων του δίνει την ευκαιρία στον μαθητή να γνωρίσει τα εκθέματά του, να πλημμυρίσει η ψυχή του από συναισθήματα και να καταστεί κοινωνός και συμμετέχων του πολιτισμού.

Η πολιτιστική ερμηνεία αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία, η οποία έχει ως στόχο το όλον και όχι το μέρος και δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να αντιληφθεί ουσιαστικά τη σημασία του αρχαιολογικού χώρου, μνημείου, ενώ παράλληλα καταφέρνει να εμπλουτίσει τον ανθρώπινο νου με νέες γνώσεις και εμπειρίες. Η πολιτιστική ερμηνεία αποκαλύπτει μια μεγάλη αλήθεια η οποία βρίσκεται κρυμμένη και δεν είναι δυνατόν να λάβει χώρα η θέασή της με την πρώτη ματιά και επαφή. Προκειμένου, όμως, να επιτευχθούν οι σκοποί της πολιτιστικής ερμηνείας απαιτείται η κατάρτιση ενός σχεδίου ερμηνείας το οποίο θα ενεργοποιήσει τις αισθήσεις των επισκεπτών και θα συμβάλλει στην πνευματική αναβάπτισή τους.

Μέρος του πολιτιστικού σχεδιασμού αποτελεί και το σχέδιο της πολιτιστικής ερμηνείας το οποίο ακολουθεί τον σχεδιασμό της συντήρησης του μνημείου. Το σχέδιο ερμηνείας του κάθε πολιτιστικού χώρου εδράζεται σε τέσσερις άξονες οι οποίοι θα πρέπει να τηρηθούν απαρέγκλιτα. Ο πρώτος είναι η προώθηση και άπτεται όλων εκείνων των ενεργειών οι οποίες απαιτούνται από τους ιθύνοντες του μνημείου προκειμένου να καταστεί αυτό γνωστό και να μεταλαμπαδεύσει την αξία του σε ευρεία κλίμακα. Αυτή η ενέργεια απαιτεί προπαρασκευαστικές κινήσεις, οι οποίες δεν αφορούν στην εμπειρία του επισκέπτη εντός του μουσείου. Από την άλλη πλευρά, ο δεύτερος άξονας του σχεδίου ερμηνείας αφορά στην

εμπειρία του επισκέπτη εντός του μουσείου και προϋποθέτει τη δημιουργία όλων εκείνων των συνθηκών οι οποίες απαιτούνται προκειμένου να διευκολυνθεί ο επισκέπτης εντός του μουσείου καθώς και να νιώσει άνετα και φιλικά.

Ο τρίτος άξονας του σχεδίου ερμηνείας άπτεται της εμπλοκής του επισκέπτη στις δράσεις οι οποίες διοργανώνονται από το μουσείο. Είναι γεγονός πως πολλά μουσεία διοργανώνουν ποικίλες δράσεις οι οποίες έχουν ως αποδέκτες διάφορες ομάδες στόχου. Εφόσον ο επισκέπτης καρπωθεί αυτήν την ευκαιρία και συμμετάσχει ενεργά σε κάθε προσφερόμενη δραστηριότητα εντός του μουσείου, είναι δεδομένο πως αυτή η άμεση εμπλοκή του θα τον βοηθήσει να αντιληφθεί περισσότερο ουσιαστικά την αξία και τη σημασία του μουσείου καθώς και όλα τα εμπειροχόμενα μηνύματα. Τέλος, ο τέταρτος άξονας του σχεδίου ερμηνείας είναι η ενδυνάμωση και άπτεται χρονικά της περιόδου μετά την ολοκλήρωση της επίσκεψης περιλαμβάνοντας δραστηριότητες ενδυνάμωσης της κατακτηθείσας γνώσης. Η πλήρωση των τεσσάρων σταδίων μέσα σε ένα πνεύμα δημιουργίας θα βοηθήσει αποφασιστικά στην επίτευξη όλων των στόχων της πολιτιστικής ερμηνείας.

Το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου της Κρήτης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μουσείου στο οποίο επιτυγχάνεται μια ουσιαστική εμπειρία πολιτιστικής ερμηνείας. Στο πλαίσιο της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής παρουσιάστηκε το σχέδιο ερμηνείας του ανωτέρω μουσείου με βάση τους τέσσερις άξονες: Ξεκινώντας με τις κατάλληλες προωθητικές ενέργειες το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου έχει καταφέρει να καταστήσει το περιεχόμενό του γνωστό σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου μέσω των τεχνικών μάρκετινγκ τις οποίες ακολουθεί. Αυτές εδράζονται στην επένδυση στον τομέα της τεχνολογίας (μερική ψηφιοποίηση των εκθεμάτων) η οποία ωστόσο αποδίδει γόνιμους καρπούς. Εφόσον όμως στο προσεχές μέλλον λάβει χώρα ψηφιοποίηση όλων των εκθεμάτων του μουσείου, έχει ενδιαφέρον να εξεταστεί στο πλαίσιο μιας νέας σχετικής έρευνας το αποτύπωμα που θα αφήσει το παρόν μουσείο στο πεδίο της πολιτιστικής ερμηνείας.

Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα, δηλαδή τον προσανατολισμό το πρόσημο για το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου είναι θετικό, αφού συντρέχει κατηγοριοποίηση των εκθεμάτων ανά χρονική περίοδο, εύκολος και κατανοητός τρόπος παρουσίασης γεγονός το οποίο διευκολύνει τον κάθε επισκέπτη πολλώ δε μάλλον τον μαθητή μιας σχολικής μονάδας, ο οποίος θα επισκεφτεί το συγκεκριμένο μουσείο στο πλαίσιο μιας σχολικής εκδρομής. Σε σχέση με την εμπλοκή, το υπό εξέταση μουσείο έχει καταφέρει να διοργανώσει ποικίλες δράσεις και προγράμματα με διαφορετικές ομάδες στόχου κάθε φορά. Άλλες εξ αυτών απευθύνονται σε μικρότερους μαθητές ενώ υπάρχουν και δράσεις, οι οποίες κατατείνουν σε μαθητές γυμνασίου. Η ενεργός συμμετοχή των μαθητών συμβάλλει στην ουσιαστική κατανόηση του περιεχομένου των εκθεμάτων. Ένα αντικείμενο για νέα έρευνα αποτελεί η διερεύνηση του κατά πόσον θα αυξηθεί η εμπλοκή των επισκεπτών του μουσείου εφόσον οι ιθύνοντες του τελευταίου εντάξουν νέες εκπαιδευτικές δραστηριότητες με δημιουργικό χαρακτήρα οι οποίες θα έχουν ως αποδέκτες περισσότερες ομάδες στόχου.

Τέλος, αναφορικά με την ενδυνάμωση ως τέταρτο στάδιο του σχεδίου ερμηνείας το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου έχει καταφέρει να υλοποιήσει προγράμματα μέσω του διαδικτύου, τα οποία απευθύνονται σε μαθητές αλλά και γενικότερα σε επισκέπτες οι οποίοι μετά το πέρας της επίσκεψης δύνανται να εξετάσουν κατ' ιδίαν τον βαθμό κατάκτησης της γνώσης που έλαβαν στο μουσείο. Η επιτυχής υλοποίηση όλων των σταδίων του σχεδίου ερμηνείας και οι λιγοστές προσθήκες/παρεμβάσεις που θα ήταν καλό να γίνουν εξηγούν τον λόγο για τον οποίο η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης (δηλαδή το αρχαιολογικό μουσείο του Ηρακλείου) αποτελεί πρότυπο για κάθε μουσείο της χώρας στην κατεύθυνση της προαγωγής της πολιτιστικής ερμηνείας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Ανδρεάδου, Χ., & Δρακάκη, Μ., 2008. «Το μουσείο ως χώρος ιστορικού γραμματισμού των εκπαιδευτικών: Η περίπτωση του “Μουσείου Σχολικής Ζωής Χανίων”». Στο Ν. Γεωργιάδης, Κ. Σαραφίδου, & Π. Δεμίρογλου (Επιμ.), 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο, τ. Β'. *Ο Εκπαιδευτικός και το Έργο του. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, 17 – 19 Οκτωβρίου 2008. Δράμα: ΕΤ.Ε.Α.Δ., 819-825.
- Βάμβουκας, Μ., 2007. *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Βαρτζιώτη, Ο., 2005. Η λέξη πολιτισμός και η σημασία της. *Ελληνικά* 55 (2), 261-273.
- Βουδούρη, Δ., 2003. *Κράτος και Μουσεία*. Αθήνα: Σάκκουλας Α.Ε.
- Bryman, A., 2017. *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*, επιστημονική επιμέλεια Αθανάσιος Αϊδίνης, μτφρ. Παναγιώτης Σακελλαρίου, Αθήνα: Gutenberg.
- Γκαζή, Α., & Νούσια Τ., 2003. *Μουσειολογία, Μέρμνα για τις αρχαιότητες*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cuche, D., 2001. *Η έννοια της Κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Δαρδάνος, Τυπωθήτω.
- Δάλκος, Γ., 2002. «Η στρατηγική ανάπτυξης μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση», στο Κόκκινος Γ., Αλεξάκη Ευγενία(επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 163-178.
- Δασκαλοπούλου, Σ., & Μπούνια, Α., 2008. «Ψηφιακός πολιτισμός και «εικονικά μουσεία»: έννοιες, τάσεις, προκλήσεις». Στο Λυριτζής, Ι., 2008. (επιμ.). *Νέες τεχνολογίες στις αρχαιογνωστικές επιστήμες*. Αθήνα: Gutenberg.
- Eagleton, T., 2003. *Η έννοια της κουλτούρας*. Αθήνα: Πόλις.
- Ζαφειράκου, Α., 2000. «Μουσεία και Σχολεία: Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές». Στο Ζαφειράκου Αίγλη (επιμ.), *Μουσεία και Σχολεία: Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 17-34.

- Καραβασίλη, Μ., & Μιχελάκης, Ε., 1999. Πολιτιστικές Διαδρομές. Προς μια ερμηνευτική του «πολιτισμικού τοπίου» με αναπτυξιακή προοπτική. *Αρχαιολογία*, 82-86.
- Κογκούλης, Ι., 2005. *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Κόκκινος, Γ., & Αλεξάκη, Ε., 2002. *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κουβέλη, Α., 2000. *Η σχέση των μαθητών με το μουσείο. Θεωρητική προσέγγιση, έρευνα στην Αθήνα και στην Ικαρία. Εκπαιδευτικά προγράμματα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κουλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ., & Κασσάρης, Χ., 1988. *Το μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κύρδη, Κ., 2011. Από τα εκπαιδευτικά προγράμματα στις πολιτιστικές διαδρομές. Ένα βήμα μετά. Στο *Παιδί και Εκπαίδευση στο Μουσείο. Θεωρητικές αφετηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές*. (επιμ.) Καλεσοπούλου Δέσποινα. Αθήνα: Πατάκης, 259-282.
- Ματσαγγούρας, Η., 2002. *Θεωρία της Διδασκαλίας. Η προσωπική θεωρία ως πλαίσιο στοχαστικο-κριτικής ανάλυσης*, β έκδοση, Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η., 2007. *Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*. Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.
- Μιχαηλίδου, Μ., 2002. «Μουσείο: πορεία και προοπτικές προς τον 21^ο αιώνα». Στο Κόκκινος Γ., Αλεξάκη Ευγενία (επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 93-100.
- Μούλιου, Μ., 2015. «*Το Μουσείο Ως Ποιότητα, Εμπειρία, Αστικό Σύμβολο Και Ήπια Δύναμη. Παραδείγματα Από Τη Διεθνή Και Εγχώρια Μουσειακή Πρακτική*». Στο Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., & Τουλούπα, Σ. 2015. *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/2388>.
- Μπούνια, Α., & Νικονάνου, Ν. 2008. «Μουσειακά αντικείμενα και ερμηνεία: Δημιουργώντας την εμπειρία, επιδιώκοντας την επικοινωνία». Στο Νικονάνου, Ν. & Κασβίκης, Κ. (επιμ.), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο: εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Πατάκης: Αθήνα, 69-101.

- Μπούνια, Α., 2009. *Στα παρασκήνια του μουσείου. Η διαχείριση των μουσειακών συλλογών*. Αθήνα: Πατάκη.
- Νάκου, Ε., 2001. *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
- Νάκου, Ε., & Νικονάνου, Ν., 2015. «Μουσείο χώρος μάθησης, ψυχαγωγίας και έμπνευσης. Εφαρμογή και αξιολόγηση επιμορφωτικού εκπαιδευτικού προγράμματος για ενήλικες». *MuseumEdu*, 1, 9-35.
- Νικονάνου, Ν., & Μπούνια, Α., & Φιλιππουπολίτη, Α., & Χουρμουζιάδη, Α., & Γιαννούτσου, Ν., 2015. *Μουσειακή Μάθηση και Εμπειρία στον 21^ο αιώνα*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Οικονόμου, Μ., 1999. «Μουσεία για τους ανθρώπους ή για τα αντικείμενα;». *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 50-55.
- Οικονόμου, Μ., 2003. *Μουσείο: Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*, Αθήνα: Κριτική.
- Οικονόμου, Μ., 2004. «Νέες τεχνολογίες και μουσεία: εργαλείο, τροχοπέδη ή συρμός;». *Museology*, 1, 1-14.
- Παυλογεωργάτος, Γ.Δ., 2003. *Διατήρηση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Pearce, S., 2002. *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, μτφρ. Γυιόκα Λία, Καζάζης Α., Μπίκας Π., επιμ. Γυιόκα Λία, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Σέξτου, Π., 2007. «Θέατρο στο μουσείο ως βοηθητικό μέσο προσέγγισης της ιστορίας στο σχολείο». Στα Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου «*Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 17-20 Μαΐου 2007, 66-75.
- Σταγώνη, Β., 2004. «Ηλεκτρονική καταγραφή μουσειακών αντικειμένων», *Τετράδια Μουσειολογίας* 1. 29-33
- Τζιαφέρη, Σ., 2005. *Το σύγχρονο μουσείο στην ελληνική εκπαίδευση μέσα από το παράδειγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Φράγκου, Κ., 1968. *Επιστήμη της αγωγής και αγωγή*. Θεσσαλονίκη.
- Χριστογιάννης, Γ., 2002. *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Αθηνά: Σιδέρης.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Ambrose, T., & Paine, C., 2006. *Museum Basics*, New York.
- Beck, L., & Cable, T., 1998. *Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture*. Sagamore Publishing, Champaign, IL, USA.
- Behrendt, M., & Franklin, T. (2014). «A Review of Research on School Field Trips and Their Value in Education». *International Journal of Environmental and Science Education*, 9(3), 235-245.
- Bennett, T., 1995. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, Routledge, Λονδίνο – Νέα Υόρκη.
- Brown, K., & Mairesse, F., 2018. «The definition of the museum through its social role». *The Museum Journal*, 61 (4), 525-539.
- Butler, R., 1980. «The concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources». *Canadian Geographer*, Vol. 24, pp. 5-12.
- Carter, J., 2001. *A Sense of Place: An interpretive planning handbook*. Tourism and Environment Initiative 2nd Edition.
- Colquhoun, F., 2005. *Interpretation Handbook and Standard. Distilling the essence*. Department of Conservation. Wellington.
- Crane, S.A., 2006. «The Conundrum of Ephemerality», Στο: S. Macdonald (επιμ.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell, Οξφόρδη, 98-109.
- DeWitt, J., & Storksdieck, M., 2008. «A short review of school field trips: Key findings from the past and implications for the future». *Visitor Studies*, 11(2), 181-197.
- Elias, C., 2019. «Whose digital heritage?». *Third Text*, 33 (6), 687-707.
- Falk J.H., & Dierking, L.D., 2000. *Learning from Museums –Visitor Experiences and the Making of Meaning*, USA.
- Fredricks, J., & Mccolskey, W., (2012). «The Measurement of Student Engagement: AComparative Analysis of Various Methods and Student Self-report Instruments». In S. L.Christenson, A. L. Reschly & C. Wylie (Eds.), *Handbook of Research on Student Engagement*, 763-782. USA: Springer.
- Green, C., 1999. *Educational Days Out.A Handbook for Teachers Planning a School Trip*. London and New York.

- Grimwade, G., & Carter, B., 2000. «Managing Small Heritage Sites with Interpretation and Community Involvement». *International Journal of Heritage Studies*, 6 (1), 33-48.
- Hannusek, B., 2020. «Enhanced Exhibitions? Discussing Museum Apps After a Decade of Development». *Advances in Archaeological Practice* 8 (2), pp. 206-212.
- Hilgers, W., 1999. «Grunds uler gehen ins Museum». *Grundschulunterricht*, 3, 21-23.
- Hooper-Greenhill, E., 1987. «Museums in Education: Towards the End of the Century». Στο Ambrose, T. (επιμ.), *Education in Museums, Museums in Education*, Scottish Museums Council: Edinburgh, 39-52.
- Hooper-Greenhill, E., 1994. «Museum Education». Στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.), *The Educational Role of the Museum* (1st. ed.), Routledge: London, 229-257.
- Kelbaugh, K., 2021. «An Ideal Partnership: Museums and Museum Schools». Στο *Creating Meaningful Museum Experiences for K-12 Audiences, How to connect with teachers and engage students*, Rowman& Littlefield, 39-48.
- Krepel, W., & DuVall, C., 1981. *Field Trips: A Guide for Planning and Conducting Educational Experiences. Analysis and Action Series*. Washington.: National Education Association.
- Kotler, N., & Kotler, P., 1998. *Museum Strategy and Marketing: Designing Missions, Building Audiences, Generating Revenue and Resources*, San Fransisco.
- Lord, B., 2007. *The Manual of Museum Learning*, AltaMira Press.
- Lickona, T., 1991. *Educating for Character: How are schools can teach respect and responsibility*, U.S.A.
- Lu, D., & Pan, Y., 2010. «Digital Preservation for Heritages». *Advanced Topics in Science and Technology in China*.
- Macdonald, S., 1996. «Theorizing Museums: An Introduction». Στο S. Macdonald – G. Fyfe (επιμ.), *Theorizing Museums*, Blackwell, Οξφόρδη, 1-18.
- McLean, F., 1997. *Marketing the museum*. Routledge.
- Merriman, N., 1999. «Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό». *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 43-46.

- Moscardo, G., 1999. *Making Visitors Mindful: Principles for Creating Sustainable Visitor Experiences through Effective Communication Advances in Tourism Applications Series*. Sagamore Publishing, Champagne, Illinois.
- Patzwall, E., 1990. «Zum didaktischen Umfeld des Originals als Hilfsmittel der Interpretation». Στο Liebelt, U. (επιμ.), *Museum der Sinne Bedeutung und Didaktik des originalen Objekts im Museum*, Sprengel Museum: Hannover, 96-98.
- Rissman, R., 2012. *Going to a Museum. A World of Field Trips*, Raintree.
- Ronchi, A.M., 2019. «E-Culture: On Culture in the Digital Age». Στο *E-Services*, 115-193. Springer International Publishing.
- Rowlands, M., 2002. «Heritage and Cultural Property». Στο V. Buchli (επιμ.), *The Material Culture Reader*, Berg, Οξφόρδη – Νέα Υόρκη, 105-114.
- Rudmann, C., 1994. «A review of the use and implementation of science field trips». *School Science and Mathematics*, 94(3), 138-141.
- Shelton, A.A., 2006. «Museums and Museum Displays». Στο Ch. Tilley – W. Keane – S. Küchler – M. Rowlands – P. Spyer (επιμ.), *Handbook of Material Culture*, Sage, Λονδίνο, 480-499.
- Slack, S., 2021. *Interpreting Heritage. A Guide to Planning and Practice*, London and New York, Routledge.
- Solomon, E., 2007, *Multiple «Historicities» on the Island of Crete: The Significance of Minoan Heritage in Everyday Life*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, University College London.
- Storksdieck, M., 2006. *Field Trips in Environmental Education*. Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Tal, R.T., & Morag, O., 2009. «Reflective practice as a means for preparing to teach outdoors in an ecological garden». *Journal of Science Teacher Education*, 20(3), 245-262.
- Tilden, F., 1977. *Interpreting our Heritage*, 3rd Edition. University of North Carolina Press.
- Torre, M.D., 2013. «Values and Heritage Conservation». *Heritage & Society*, 6 (2), 155-166.
- Turnpenny, M., 2004. «Cultural Heritage, an Ill Defined Concept? A Call for Joined-Up Policy». *International Journal of Heritage Studies*, 10 (3), 295-307.

- Wagner, E., 2005. «Musentempel – Lernort – Eventraum – Erlebnispark». Στο Kunz-Ott, H. (επιμ.), *Museum und Schule. Wege zu einer erfolgreichen Partnerschaft*, Deutscher Kunstverlag: München & Berlin, 11-12.
- Walker, K., 2016. *Field Trips, Yes or No?*, Rourke Educational Media.
- Young, T., 2021. «Unpacking the Field Trip». Στο *Creating Meaningful Museum Experiences for K-12 Audiences, How to connect with teachers and engage students*, Rowman& Littlefield, 7-20.
- Zacharias, W., 2007. «Museumspädagogik im Wandel». Στο Wagner, E. & Dreykorn, M. (επιμ.), *Museum, Schule, Bildung. Aktuelle Diskurse – Innovative Modelle – Erprobte Methoden*, kopaed: München.

Ηλεκτρονικές πηγές

- <https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#sxoleio>
- <https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/%CE%A6%CE%95%CE%9A%456%CE%92-13.02.2020.pdf>
- http://openarchive.icomos.org/id/eprint/1693/1/Report_of_the_Horizon_2020_expert_group_on_cultural_heritage.pdf
- <https://www.gov.gr/ipiresies/politismos-athletismos-kai-tourismos>
- <https://philippi-festival.gr/>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/trisdiastati-psifiopoiisi/>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/eikoniki-ksenagisi/#ksenagisi>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/ekpaidefsi/#oikogeneia>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/to-moyseio/#organosi>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/leksiko-archaiologikon-oron/#leksiko>
- <https://www.heraklionmuseum.gr/ekdoseis/>
- <https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/n-5021-2023.html>
- https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq=

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1&dq=
<https://www.kathimerini.gr/society/916998/ypoyrgika-egkainia-sto-moyseio-toy-enos-ypalliloy/>
<http://psep-yppo.gr/>